

Gruber, Daniel

Discvrsvs Historico-Policus De Peregrinatione Studiosorum

Argentorati 1625

4 Diss. 3757,12

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10973334-4

VD17 1:014903Z

42. 24. 3757 (12.)
3257
12
DISCVRSVS

ij

HISTORICO-POLITICVS

DE

PEREGRINATIONE
STUDIOSORVM,

AUTORE

DANIELE GRUBERO EISENSTA-
DIENSI AUSTRIACO.

QUEM

A MULTIS MULTVM HACTENVS
EXPETITVM

Nunc denuò

In gratiam Studiosorum

ARGENTORATI

Typis exscribit JOHANNES REPPIVS.

Anno M. DC. XXV.

VIRIS

NOBILIBUS AMPLISSIMIS
ET PRUDENTISSIMIS,

Dn. FRIDERICO STADEL-
MANNO Judici gravissimo, cæterisq;
Dominis SENATORIBUS inclutæ
Eisenstadiensis Reipub. dignissimis, Pa-
tribus patriæ, Curatoribus meis univer-
sis & singulis, Favitoribus & Patronis
piâ veneratione prosequendis.

Dn. FRANCISCO LACKNERO
J. U. D. eximio, Consuli meritissimo,
reliquisq; Dn. ASSESSORIBUS, illu-
stris Soproniensium Civitatis Regio-
liberæ, itidem Fautoribus, Promotori-
bus & Patronis omni observantiæ ge-
nere, reverentiæq; cultu suspiciendis.

Nec Non

VIRIS NOBILIB. CONSULTISS.
& Litteratissimis,

Dn. HIPPOLYTO LEHNERO J. U. L. Clarissimo, aulæque Cæsareæ
Viennæ Advocato ordinario,

Dn. JOHANNI WAGEL, Reipub. Neostadiensis Senatori ut spectatissi-
mo, ita vigilantissimo,
Mecœnat, Eyergetis & Affini, ætatem colendis,

*hunc de Studiosorum peregrinatione discursum, cum
submissione, observantia & sui recommendatione,*

D. D. D.

Daniel Gruber, A. & R.

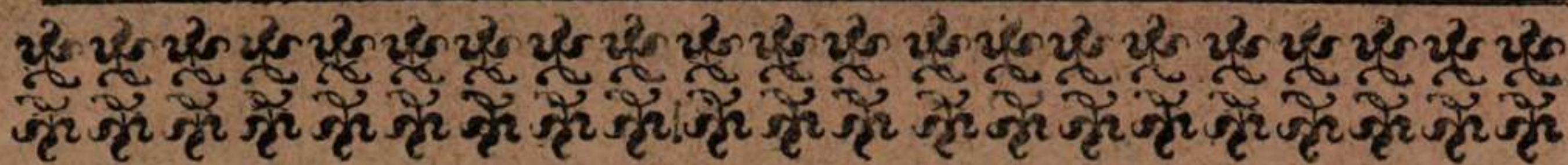
<36632268370013

<36632268370013

33

Bayer. Staatsb

Bayerische
Staatsbibliothek
München

DISCURSUS
DE
PEREGRINATIONE
STUDIOSORVM.

Vemadmodum Historiæ & peregrinationis utilitas nulla, nisi ad praxin transferantur: Ita praxis politica nulla & imperfecta absque illa existit: à quarum unione & vinculo vera prudentia dependet. *Bornit. in disc. de prudent pol. compar. Iulius Bellus in Hermet. pol. de peregr. prud. lib. 1. p. 36.* quâ nisi moderante, nihil planè rectum, ut sine lucis mixturâ nihil splendidum, existimatur. *Idem eod.* inque imperiis gubernandis mens ab eâ, ut à circumfuso aëre lumen aspectus, accipit. *Laert.* Quod cum ira sit, nec prudentia illa paucorum annorum spatio solida terminari, sed experienciâ licet periculosiori acquiri possit: Neq; satis esse videatur, *Resp.* & populos ex arte & historiis, quasi ex picturâ tantum cognovisse, nisi & is, qui ad veram & solidam prudentiam civilem adspirat, in *Respub.* exteras oculis inspexerit, cum sint quàm plurima, quæ non scire, sed vidisse expediat, quæque in historia ad oculum demonstrari nequeant. *Bornit. d. l.* Operæ pretium me facturum putavi, si paucula, Deo auctore. *l. 1. C. de vet. jur. enucl.* per discursum, unico tantum de adjumento prudentiam politicam comparandi, *peregrinatione* scilicet (reliquis, numero quæ plura, alium in locum relictis) attulero.

I.

ERgò, licet magis res quàm verba intuenta *l. 41. in pr. de jur. dot.* tamen ante omnia vocis ἀμφιβολογίαν dimovendam, cum Philosophorum *Keck. 1. Syst. Log. sect. 2. c. 1. p. 214.* tum *ICtoz. l. 7. de supp. legat.* præscripto, censemus: non enim sermo nobis erit, de qualibet itione de loco suo natali aliò susceptâ: cum vario & diverso fini interdum instituat: nec de ejusmodi peregrinis, qui vel cives Romani non sunt, vel deportatione desierunt esse. *l. 1. C. de hered. instit. sed de iis,* quos rangit vulgata *Friderici constit. 5. 10. omnes peregrini,* talique peregrinatione (à peregrinando, vel progrediendo dictâ) quæ peregrinis in agris, per loca nota aut ignota, extra soli patrii fines, *Neugeb. in tract. de peregr. pag. 1.* *Rerumpub. perlustrandarum,* atque omnium earum rerum causâ, quæ ad amplificandam prudentiam civilem faciunt, suscepta sit. *Bornit. de prud. pol. comp.*

2. Quam definiimus Studium perlustrandi exoticas terras & insulas, à studioso idoneo suscipiendum, ad artem vel ea acquirenda quæ usui & emolumento patriæ & Reip. amicis vel sibi ipsi esse possint. *Georg. Loysius in meth. apodem. obs. 3.*

3. Studium hocce erit vel voluntarium, quando scilicet quis sui juris huic se dederit: vel suatorium, cum parentum, tutorum & propinquorum jussu & suasu id peregerit.

4. Exoticas per terras non tantum intelligimus Asiam, Africam, Americam: sed ipsius quoque Europæ partes, ut Italianam, Hispaniam, Galliam: imò &

ipsam Germaniam, suis quæ distinguitur nationibus & ditionibus. Nam Suevo aut Bavaro quin Saxonum & Vestphalorum lingua, victus, mores & alia plurima sint exotica, non dubito.

5. Studiosi peregrinationem in specie persequimur, tum ob vitandam materiam amplitudinem: tum quia potius vitæ quam scholæ discere, omniaque nostra studia eò dirigere debeamus, ut futuro operi viam quandam sternere possim: imò quotidiana & nobis utilia plenius tractanda *l. 25. in pr. de lib. leg.* reliqua quæ generaliter scire sufficit, levi brachio saltem percurrenda *l. 7. §. 2. de pecul.* Idoneus verò qui & quomodo sit, quemque finem sibi propositum habeat, sequentia docebunt.

6. Prius autem quaeritur. An peregrinatio studioso utilis? Quamvis hæc quaestio omni planè dubitandi ratione carere videatur, argumento à communi omnium observantiâ, usu, & opinione ducto: nihilominus dantur tam ex veteribus, quam recentioribus, hujus qui utilitatem & commodum impugnare non verentur. Utuntur autem in hoc potissimum aliorum exemplis & autoritate, ut Lacedæm. Atheniens. Chines. Moscovit. Socrat. Senec. Psophidii, Aliani &c.

7. Et I. est, quòd Lycurgus cives suos Lacedæmonios non modò vagari lege prohibuerit: verum etiam advenas in urbem irrepentes abegerit, illos ne diversos mores invehent, hos ne alicuius noxæ doctores forent: *Iul. Bell. in Hermet. pol. p. 7.* Verum quàm improvidè suis prospexerit, exindè colligere facile est, quòd ipsæ peregrinationes etiam longissimas instituerit, exque iis legum Lacedæmonensium traditionem hauserit. Et quòd majus, hæc lege ignominiosam vitii labem populo suo comparavit, dum morum mutationem vitans, inhospitalitatem, illiberaliorum proprium introduceret, timorèmq; ab exteris, aut invidiam, more tyrannorum, iis incuteret, ne solertiores virtutisque magis amantes evaderent: sicque temerario hominum de tribu levi manipulo, capitolium invadere & æternæ sapientiæ Sctm. adulterare ludus fuit: Deus enim per Cancellarium suam Moysen edixit: peregrinos non minùs atque cives benignè habendos esse: *Exod. c. 23. Num. c. 15.* Deus Christi ore sanxit, proximum esse diligendum: *Ioh. 15. Luc. 10. ad Rom. 12.* Deus per naturam rationis humanæ integritati impressit, hominis interesse, beneficio affici hominem. *l. 7. de ser. export.* Atqui Lacedæmonii & qui sunt erroris socii, ineptiunt contrà, *Lanf. orat. r. conf. Frid. Achill p. 4.* Imò Lycurgus rem acu non tangit, quasi omni è peregrinatione mali crescerent mores. Sicut enim peregrinantes brope instituendi & præparandi, (de quibus infra,) ita bonæ leges, quorundam peregrinorum conatum in mutandis moribus facile avertere poterunt. Nullus enim dubito, Romanos levi negotio præcavere potuisse, quò minùs fuciles Græcorum mores Romanorum gravitatè immutassent.

8. II. Quam eandem rationem ex abusu & accidente sumptam præ se tulerunt Athenienses: verum illorum legislator *Plato* moderatiorem aliquam cautionem præscripsit, ne scilicet nisi seniores (quidam annum 50. ut 12. de ll. quidam 30. ipsum intellexisse ponunt) peregrinentur, & cum redierint, in cœtum aliorum non admittantur, donec probati fuerint & innoxii.

9. III. Chinesium exemplum se nobis offert, quorum institutum mirificè laudat *Marc. Henning. in lib. 3. hist. de Regno Chin. c. 7.* Attramen videtur mihi superba & tumida illa gens, nimiam præ *φιλαυτία* & arrogantiam, eò quòd domesticum vitrum peregrino præferant auro, insanire & delirare: dum se duos habere oculos, Europæos unum, & quòd reliquum est hominum cæcutire, audacter asserere non erubescant. *Nicol. Vernula. in colleg. orat. porcens. tom. 1. orat. 6. disert. quis inter orbis Monarchas potentissimus.* Unde autem hæc immodestia? certe, quia glebæ semper suæ domi adhærent, nec sperandum eos veram prudentiam unquam acquirere posse, quæ non nisi ex multarum rerum collectione, earumq;

inter

inter se comparatione proficiscitur. Nimum enim sibi tribuat necesse est, qui se nemini comparat. *Quint. lib. 1. instit. orat. c. 2.*

10. IV. Idem delirium *Moschovitae* etiam hodiè ferè possidet. *Lans. in orat. 1. cons. Frid. Achill.*

11. V. Socrates philosophus peregrinationem ex Platonis relatione, quòd nihil conferret, culpatur. Injuriam verò fieri Socrati, probare licet, ex responso, cui-dam interroganti, cuius esset, dato: Mundanus, *ubi vide Bell. in Her. p. 22.* existimans Mundum communem patriam & sapienti totum terrarum orbem unicam urbem esse. *Cic. in Paradox.* Et hoc maximè si esset: tamen non tantam ejus judicarem auctoritatem, ut planè alienos à peregrinatione nos reddere vel possit vel debeat: cum ipse Deus ad Abram dixerit; *Deut. 10. Genes. 12.* Egredere de terra tua.

12. Nec non VI. Senecæ *epist. 104.* auctoritas nobis insufficientis est: qui tamen hominum potius ab utentium culpam, quàm rem ipsam damnat. Hoc enim sensu legi mihi probatur: scilicet (sunt verba Senecæ) quàm diu nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid justum, quid honestum sit, non erit peregrinari, sed errare. Nullum tibi opem feret iste discursus. Peregrinarius enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Et alibi: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic Mundus est.

13. Sic & VII. Aglaus Psophidius Arcadum pauperrimus, oraculi voce præfertur Gygæ Lydorum Regi potentiâ & opibus beatissimo, licet terminos agelli sui nunquam excesserit. *Solin. Polybist. c. 7. Val. Max. lib. 7. c. 1. Plin. lib. 7. c. 46. Atqui.*

Non eadem vulgus q̄ decent & culmina rerum.

facilè enim cum *Clariss. viro Dn. Berneggero Factore & Præceptore meo atatem colendo, fasc. 1. quæst. ex Agri. Tac. q. 3. b. 3.* plebeios & humiles animas domi residere, & suæ terræ affixas esse patimur.

14. Nec VIII. *Æliani* historici & *Pompeji Læti* Grammatici exemplum, ab omni quos abstinuisse dicunt peregrinatione, nostram stringit assertionem, siquidem ut exempla in contrarium *Christi D. N. Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Ulyssis* aliorumq; nō probant, peregrinationem in se omnibus esse suscipiendam, adeoque utilem & necessariam, ut planè abesse nequeat: ita etiam allata nihil in contrarium determinativè concludunt: Eos namq; solos, qui apti, qui idonei, qui instructi & maximè, qui aliquando *Rempub.* in partibus sibi credendis gubernari posse sperant. *S. ult. proæ. Instit.* peregrè proficisci permittimus, ut inibi sibi suæque *Reipub.* quod imitentur, profuturum capiant, inde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vitent. *Lib. 1.* privatorum enim inscitia tolerabilior, quàm eorum, qui *Resp.* administrant. Ideò in his plerunque exitum habuit infelicem & lamentabilem. *Camerar. cent. 1. hor. succ. c. 44.* Facessere igitur nunc oportet *priscæ* severitatis exempla rugosa: nostris moribus, nostro ævo vivendū.

15. Quomodo v. iis occurrendum, qui modernis peregrinantibus objiciunt, cum *Thoma Moro in epigr. hac de re eleganti apud Lans. d. orat. 1. & 2. p. 13. & seqq.* redeuntes ferè nihil ex Italiâ & Galliâ ad nos portare & ferre, præter exoticorum vitia ac scelera, quibus se inquinaverint: Veneris & gulæ exercitium, cui indulgere didicerint: callidas Hispanorum machinas, strophas & artes, Germanicæ integritati & candori contrarias, quibus in aulis Magnatum, subditos servorum in modum vectigalibus, tributis, & collectis onerando, privilegia minuendo, germanicam libertatem (quâ præ aliis gentibus tamquam propriâ fruimur, *Lips. in fin. monit. de Eccl. Christ. concord. & Attal. Egenolph. diss. pro libert. Germ.*) tollendo & auferendo, à Principibus ac Dominis deflectere faciant, odiaque & tumultus incitent, & id genus plurima detestandâ curiositate innovare tentent:

vel mores scurriles, gestus incomptos, caeremonias ridiculas, vestitum varium, linguam affectatam, histrionicam temeritate ac stultitia praeseferant, imo probent, ja-
citant, extollant, Germanicis & paternis omnibus neglectis, fastiditis, rejectis.

16. Sed,

Parcite paucorum diffundere crimen in omnes.

Quam enim id fiat per accidens, nec possit rei per se bonae imputari, sapientes no-
runt. Non cum cane simul & lorum, non usum propter abusum, non commoda
propter dispendia: siquidem ea ad librae trutinam examinata, nullum dubium,
quin commoda praeponderent: cum possit quis domi corrumpi, & fortassis citius
quam apud exteros. Imo fieri potest, ut foris & in Academiis sibi caveat ab his,
quae domi aut indulgentibus materculis, aut oscitantibus patribus, aut colludenti-
bus servis & familiaribus peragere non vereatur. *Iun. in orat.* Non ut ignis ur-
rit, nocetque si attingatur, sed lucem & calorem administrat, omniumque artium
est instrumentum, se quis ubi noverit, sic peregrinator ex recto peregrinationis u-
su incredibile commodum nanciscetur. Hinc ex iis qui peregre proficiscuntur,
comperimus quidem alios, praeclearis animi ornamentis auctos, moribusque im-
butos melioribus in patriam redire: verum haud pauciores animadvertere est, qui,
eodem peregrinandi instituto labefactati, nullum sibi decus inde parant. *Bell. in
Hermet. pol. lib. 1. p. 3. & seq.* Nihil tamen argumenti & rationis haec suppedit-
rabunt *μαρμολέπτοις* illis, perpetuis matercularum affeclis, ac domi portis coch-
leis, qui ut plurimum ineffabiles, impatientes, inhospitales, illiberalesque depre-
henduntur: in primis autem inani persuasione tumescunt, solis sibi iudicium ac
censuram omnem vendicant, nec putant aliis & alibi Deos esse. *Clariss. Dn. Ber-
negg. d. l. th. 22.* sed potius stimulus ardorem & amorem peregrinantibus ingen-
tem concitans, exinde crescit, cum peregrinatione insolentes mitescant, philau-
rian excutiant, quantumvis rudes erudiantur, moderatiorisque reddantur, valetudi-
narii sanantur, nec non magis credant & credantur peregre qui fuerunt. *Vide Bell.
in Hermet. pol. p. 85. & seqq.* imo homines reddit meliores vel deteriores, pro cu-
jusque naturam vel inclinationem: sed verisimilius est, aliquem fieri meliorem. Nam
quod quis magis, quid se deceat, intelligit, eo vehementius ipsum pudet neglecti of-
ficii: & etiam si non omnino sibi temperet a maleficio: tamen ne plane modum
excedat, cavet. *Comina. hist. Gall. lib. 10.* Hanc igitur contemnens, haud scio,
quid iste curet: negligit animum, quo nihil est praestantius: se ipsum ignorat,
quo nihil turpius: corpori servit ignaviae deditus, quod est illi commune cum
Beluis, quibus id praecipuum, ut alantur ventrique indulgeant, a natura tributum.
Paul. Manut. 2. Epist. 25. nec non nobiliora quae mobilia. Divinior enim il-
la est anima, caelum quae imitatur & motu gaudet. *Lips. cent. 1. Epist. 22.* Et ut
plantae interdum si transferantur felicius surgunt: ita ingenia divina, cum fru-
ctu plerumque patriam relinquunt. *Daniel Heins. orat. 10.* Quin praestat eam
aliquando negligere, sapientiam ut acquiri possit. *Cass. in Epist.* Et quis unquam
tam lapis aut frutex, quem non titillet ac flectat amena illa variaque inspectio gen-
tium, urbium, locorum, *Lips. ibid.* Quae donat juvenibus sobrietatem, senibus affert
solatium, pauperibus conciliat opes, divitibus eximium decus. Hinc magna cen-
setur indignitas, animum, quem vix caelum capit, in sesquipedali terrae frustillo ca-
ptivum teneri: maxima iniquitas, passerulum liberrimo, per infinitos spaciores
tractus, frui aere, & hominem caeterorum animalium dominatorem, caveae u-
nius agelli aut urbeculae includi. Quemadmodum autem alta & aetherea ingenia
gaudent motu: ita diffusae magnaeque illius patriae partes nobiliores pedibus &
oculis usurpasse, atque cum iudicio penitus cognovisse, incredibile est, quantum u-
tilitatis publice privatimque, cum maximo saepenumero gloriae & existimationis
saepe secum trahat: ut mirum haud sit, optimum quemque patriae suae aman-
tem,

seim, induciis ad tempus cum laribus paternis & jucundâ amicorum consuetudine factis, admiranda variarum nationum scrutari, mores asperiusculos limâ peregrinationis emollire, domesticam rusticitatem extero civilitatis cultusq; sale macerare. *Lanf. orat. i. Consult. Frid. Achill.*

17. Ergò adeste, nobiscum peregrinamini quotquot facultate hâc præditos noveritis: cùmque *Isocrate in Parenesi* judicate, turpissimum esse, mercatores tanta maria transire paucilli lucri gratiâ: studiosos verò adolescentes, terrestre iter ingredi nolle, ut mentem suam ornatiorem politiorémque reddant. Delicatus enim ille est, cui patria dulcis: fortis autem, cui omne solum patria: perfectus verò cui mundus exilium est. *Hugo.* Nam cœlo tegitur qui non habet urnam, & undique ad superos tantundem est viâ. *Thom. Mor. lib. i. de Utopia.*

18. Sed inferes, hæc omnia aut à Doctõribus, aut ex libris addisci posse. De libris quidem, nemo it negatum, quin domi habeantur, tractenturque meliùs: Et historia suâ amplitudine peregrinationem longè superet: quandoquidem vita hominis eò usque non extenditur, ut quis ex diuturnâ peregrinatione regionum, & variâ populorum cognitione tantum prudentiæ consequi possit, quantum historia subministrat. Hæc enim omnium populorum res gestas, omnesque Respub. cognoscendas proponit: illa unius regionis, aut etiam plurium tantum limitibus, atque unius hominis ætate circumscribitur, nec tamen integrâ, cùm anni maturi ad peregrinandum desiderentur. Experimentis tamen & certitudine iter historiam antecellere videtur, ut quæ aliâs à fide historicâ dependant, in peregrinatione ipso sensu consent. *Bornit. de prud. pol. comp.* Imò lectio, ipsa peregrinatio est. *Her. lib. 2. p. 136.* Non verò tam benè ex historiis, geographicis tabulis, descriptionibus, picturis parieti affixis, vel quibuscunq; discursibus, regionum situs, qualitates, ingenia, mores, leges, consuetudines inhabitantium, cognosci poterunt, quàm si beneficio peregrinationis Respub. oculari veluti inspectione nobis proponantur. *Bornit.* Nam,

Principis est virtus maxima nosse suos.

& suam novisse Respub. ex populorum ingeniis, haut minima civilis prudentiæ pars. *Idem Bornit.* Felicitas autem imperii, ex gentium naturâ dependet. *Bod. in Meth. hist.* sed quomodo quis noverit, nisi cum aliis compareret: Hinc lectionis defectus peregrinatio, peregrinationis lectio supplet. Locupletior enim rerum notitia ex audientium officio & umbratili perlegendium studio, quàm ex oculorum nudâ, quantumvis accuratâ inspectione suppeditatur. *Bell. in Herm. lib. 1. p. 47.* insipientisque peregrinatio absque auditu & lectione, *Idem p. 36. & 37.* ubi dicit: historiæ & peregrinationes sunt veluti bigæ, quibus vehitur omnis prudentia, quæ nisi concinnè & amicè conjungentur, secus ingenui adolescentes optatam peregrinationis metam contingent. Indoctioribus aliter suadet ratio mecum. Quæ enim illa, obsecro, tam felix regio, quæ felicissima ingenia omnia includat? quin sparsa illa, & Deo dispensante, sua cuique terræ velut gemmula, quæ illustret Hanc adi, hanc audi, & à sacris illis pectoribus, hianti ore bibe abditæ doctrinæ fontes. *Lips. in epist. de peregr.* verùm nec hoc satis: auditus utilior animo, visus corpori: & ne scio quo pacto, oculatus testis quantum præstat aurito, tantum peregrinantis hominis inspectio, præstare videtur, narrationibus & historiarum lectionibus. *Bell. in Herm. p. 36. lib. 1.* Et *Cic. 6. Fam. Epist. 1.* multò magis delectant, quæ videntur quàm quæ audiuntur, juxta illud Poëtæ:

Segnius irritant animos, demissa per aures:

Quàm quæ sunt oculis subjecta fidelibus.

Utrumque igitur observandum: hoc faciendum & illud non omittendum.

19. Nec te movebunt pericula in peregrinationis oceano subeunda. *Side Bell. lib. 3. p. 181.* siquidem καλεπὰ τὰ καλὰ, &

Dulcia

Dulcia non meruit, qui non gustabit amara:

Nec tibi per Ventos assa columba venit.

Imò quemadmodum spinosis è dumetis, rosæ suavissimæ enascuntur: sic ingrata, molesta, periculosa, in peregrinationibus, eorum, quæ ad videndum sese offerunt, splendore, copiâ, varietate, jucunditate compensantur: ut montes vestiti ac sylvestres, agri benè & nati, & culti, vineta læta, & aures quæ suaviter mulcent multa &c. cum interim domi qui hærent, non nisi aut gracillantes gallinas: aut trinfantes hirundines, aut crocitanes corvos, aut pippientes passeruculos, atque columbarum audire pullos soleant. *Iun. de per. orat. 7.*

20. Ast nõne Germania nostra ab exterorum peregrinatione nos avocabit? Nihil enim in toto terrarum orbe, Europâ præstantius, nihil in Europa Germaniâ nobilius: tamque omnibus numeris, quæ sit absolutissima, ut ita elegantiam morum, gravitate cæremoniarum, studiorum & Academiarum flore, librorum copiâ, doctorum virorum numero, Aularum culturâ, optimarum Rerumpub. exemplo, omnes reliquas post se relinquat nationes, *adhuc Bell. p. 60. & seq.* Licet peregrinationem Germaniæ cum *Cl. Lans. orat. 2. & ult. Consult. Frid. Achill. Herm. Kirchn. orat. contr. 17. Iun. de laud. Germ.* aliis longè præferamus, non tamen inde sequitur, nihil planè emolumenti & boni nos ab exteris capere posse. Divina namque providentia magnum hunc mundi hortum, veluti per areolas variè colit, artiumque flores per gentes spargit, nec uni alicui regioni omnia felicissima includit. *Cl. Dn. Berneg. d. l. th. 14.* Et quemadmodum hortus etiam instructissimus flosculo quodam odorifero, aut sanabili herbâ carere potest, quæ tamen, in nato quodam agro aut prato reperitur: Sic impossibile videtur, unam gentem omnibus esse dotatam, ita ut alterius non indigeret auxilio, *Johannes Henner in politischen discurs von der peregrination p. 23. Neug. in præfat. tract. de peregr. Loys. obs. 1. Non enim omnis fert omnia tellus.*

Hic segetes, illic veniunt felices arva,

India mittit ebur, molles sua thura Sabæ.

Virg. 2. Georg. nihilominus tamen gentes dispersæ & determinatæ divina inter sese beneficia partiuntur, & misericordiis, artibusque invicem sibi optulantur, utque manus manum, hominem homo, domus domum, pagus pagum, civitas civitatem adjuvâ que, sublevatq;, sic provinciæ provinciis, regna regnis, altera mundi pars, alteri laboranti atque egenæ, ut membrum membro præstò est, auxiliatur, subsidia fert ad vitam necessaria. Undè mundus à Philosophis magnum animal dicitur. *Bell. lib. 1. de peregr. prud. p. 41.* Ergo peregrinamini, patriisque cum laboribus inducias colite, nullis parcite sumptibus, (ita tamen, ne superent reditus, aliàs diuturna res familiaris non erit, *Plautus*.) siquidem non erret, qui necessariam eam esse pronunciet, eò quòd hæc intermissâ ipsa societas humana, quæ mutuis commerciis & operibus alitur, ruinam minetur: Quomodo quæso in mittendis & excipiendis legatis, in pangendis fœderibus, in colendis amicitiiis, in repellendo hoste benè & feliciter progrediemur, nisi mores, linguæ, & bellica instrumenta probè nobis erunt cognita? Certè similes erimus *Zonara, qui tom. 3 p. 28. & 48.* Hispaniam, unam Iberiæ urbem esse scribit: Similes Italis quibusdam, Germaniam unam eandemque civitatem esse putantibus. *Camer. cent. 1 hor. l. succ. c. 44.* Et Ægyptiorum Onocephalis, nec malè nos riserit *Antisthenes* cum Atheniensibus, quòd hoc laudis cum testudinibus & cochleis commune habeamus.

21. Hoc utut sit, semper tamen externos amare, æstimare, colere, Germanos verò cum *Cl. Lans. in conclus. Consult.* venerari oportet, eorumq; peregrinationes aliis præferre, cum turpe sit, hominem esse, hominis naturam nescire: turpissimum, in patriâ vivere, patriam ignorare. Quemadmodum etiam illam præfert *politus elegans antiquus Doct. Sebast. Brandt in Narrenschiff. tit. Dandus su-*
Dieven.

Dee

Der rechten Kunst man nit thut achten /
 Binnus Geschweß allein betrachten /
 Damit so gat die Jugend hyn /
 So sind wir zu Enps / Erdtsford / Wnen /
 Zu Heydelberg / Menz / Basel gstanden /
 Kummern zu lest doch heim mit schanden /
 Erllicher acht sich hoch darumb /
 Daß er auß Welschen Landen kumb /
 Vnd in zu Schulen worden wiß /
 Zu Bononn / Pavn / Paris /
 Zu hohen Sien in der Saptentz /
 Zu Pictauiß vnd Orliens /
 Vnd den Koraffen gesehen het /
 Vnd meter Pher de Conntiget /
 Als ob nit ouch in Eürscher art /
 Noch wer Vernunfft / Sinn / Höubter zart /
 Damit man Wisheit / Kunst mög leren /
 Nit Not / so verz zu Schulen feren /
 Welcher will leren in sym Land /
 Der findt yetz Bücher allerhandt /
 Vnd allenthalb gelehrte Lüt /
 Die er mög fragen alle zyt /
 Das nieman mag entschuldigen sich /
 Er wel dann liegen lasterlich /
 Man meint erwan es wer kein Ler /
 Dann zu Athenis über Meer /
 Darnach mans ouch bin Walhen fandt /
 Yetz sicht man Kunst in Eürschen Land /
 Vnd gbrest vns nüt / wer nit der Win /
 Vnd daß wir Eürschen voll went sin.

Non autem omnem improbare peregrinationem, sed inconuenientem, scilicet quando exotica paternæ præfertur, & ante justam præparationem suscipiatur: & rubrum arguit, & *Periphrasticus eius interpres D. Iohan. Geyler Keyfersbergius Concionator Argentinensts in nauiculâ fatuorum, turba 33. feria 5. post Iudica 6. April. lit. K. sed quid hæc omnia ô Patres!*

Ein Gans ist geflogen vß /

Vnd gagact kumpt wider ze Huß.

*Quisquis ab ade suâ patriâ volat improbus anser,
 Ille domum rediens anser ut antè manet.*

Nec non Ludwig Diß glossator autoris des Olden Sächsischen Kennickens
 Wofß lib. 2. c. 6. p. 172. eundem citans, quando dicit: Dat de Studenten der guden
 Künste/mehr alle des Birs vorschonen. Darumb sprecht D. Sebastian Brandt
 also:

Wennich sinen Söne ock van sich sendet /
 Vnd menet ydt sy gar woll bewendet /
 He menet / he schöle döget lehren /
 So kan he nicht dann Gelt vorteren /
 Vnd kumpt wedder tho Huß erger dor /
 Also he was / do he ersten Bthfor.

22. Eviētā necessitate peregrinationis ipsum studiosum adolescentem, ve-
 lamine itineratio, quo contra cœli injurias, ad propulsanda mala & custodienda
 bona possit uti, vestire & induere studebimus. Hoc igitur ut eò facilius & fel-
 cius à nobis perficiatur, versabimur vel in præparatoriis, vel ipsa peregrinatione.

23. Rectè autem in præparatoriis procedimus, si vel ipsam personam, eam-
 que & piè, & religiosè & politicè, vel eius adjuncta consideraverimus.

24. Peregrinans jamjam patriam relicturus, felicem sibi itineris successum
 à Deo T. O. M. exoptet, & se suaque omnia, veluti rerum omnium propugna-
 tori fortissimo, diligenter committat, eumque ex int. m. cordium penetralibus
 roget, ut velit peregrinationem Reipub. utilitatísque causâ susceptam, & fortu-
 nare, & ad nominis sui potentissimi gloriam, patriæ verò amplificationem & ho-
 norem bonitate sua divina dirigere. *Loys. obs. 7.* Statim enim à primordio o-
 mium nostrarum actionum l. 2. C. de off. præf. præf. Afr. reb. que in secundis
 & prosperis Dii placandi sunt, ut eos in rebus adversis confidentiori animo invo-
 care possimus. *Camer. c. 1. cent. 1. medic. histor.* Nam Deum qui ducem ha-
 bet, virtutem comitem, omnia adversa facile superare potest. Hic Cyclopi spe-
 cus introibit, sed reveniet: Solis boves videbit: sed abstinebit: ad inferos de-
 meabit, sed ascendet: scyllam præternavigabit, nec abripietur. Circes pocu-
 lum bibet, nec mutabitur: Latophagos accedet, nec remanebit: Syrenes au-
 diet, nec accedet. Præter crebras orationes, studiosus peregrinans maxime fun-
 datus sit in vera religione, eiusque præceptis domi quam diligentissime imbutus,
 lectionem SS. Scripturæ & Theologiæ in manibus habeat, ut omnes cogitatio-
 num sagittæ, aut exterorum ictus, quibus adolescentes, vel visu vel auditu percuti
 solent, huiusmodi clypeo repellantur. *Hier. 3. part. epist. 15.* Quicquid enim du-
 bitante & vacillante conscientia fit, id peccatum est. Multò magis, quando divi-
 næ legis sanctitas aut nesciendo omittitur, aut negligendo violatur & offenditur.
l. 1. C. de Crim. sacril.

25. Deinde consideratur aptitudo: *an scilicet quis sit idoneus nec ne: secus
 qui, indiget præceptore seu inspectore.* Tàm autem hoc examen est necessarium, ut
 exindè vel emolumentum vel periculum & dispendium peregrinationis speran-
 dum sit. Hinc omnis peregrinans cunctas expendere debet circumstantias suas-
 que explorare vires, nec illas peregrinationes, quibus se putat imparem, affectare.
 Hæc enim infirmitas culpæ annumeratur, secundum JCtos. *Loys. obs. 4.* remeri-
 ra isque est, onus cui ferendo par esse nequeas, suscipere: stultitiæ, velle sufferre.
 Imò ipse princeps in hoc sollicitus erit, ne ex ipsius Principatu exteras ad nationes
 proficiscantur, qui minùs idonei, nullis ex culti moribus, necessariis non instructi
 sumptibus &c. præsertim si Magnatum aut aliorum honoratiorum sint filii:
 Uti hunc morem in *Anglia* hodiè vigere videmus, ubi nullus ex Procerum filiis,
 sine consensu Regis ad peregrinationes admittitur. *Keck. lib. 1. syst. pol. c. 12. p. 227.*
Kirch. orat. contr. 6. p. 94.

26. Est autem idoneus I. Justa & media apud quem floret ætas: quæ &
 morum peregrinationis quoad corpus perferre possit, & eâ sit animi solertiâ, ut
 fructus utiles ex peregrinatione percipere queat. Ipsa namque natura dicitur, senes,
 infantes, & eos, qui non valido sunt corpore, ad peregrinationis acerba minùs ido-
 neos

necesse esse *Loyf. obs. 104.* Infantes, eò quòd iudicium aut nullum, aut certè imbecille & lubricum habeant, multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum, utpote quòd experièntià nondum est corroboratum. *Sagitt. in disp. de peregr. rect. instit. 8. 41.* Senes ob corporis constitutionem defatigatam, labores ad perferendos minùs aptam, tum humidì radicalis absorptione, tum nativi caloris attritione. Non mihi placet sententia *Platonis*, quam probare videtur *Salom. Neugeb. in tr. de peregr. p. 67.* Illam vitæ humanæ periodum, quæ ab anno ætatis quinquagesimo ad sexagesimum usque extenditur, peregrinationibus convenientissimam esse, eò quòd domum reversi Senatui, quæ viderint, quæ exploraverint, referre possint. Verùm vagantium *Platoniorum* partim misereor, partim inane hoc præceptum rideo. Nam potius juxta *Catonem* cum *Isocratis* discipulis apud inferos causam acturi sunt *Rhadamanto* priùs, *Minoi*, & *Æaco* iudicibus significent, quàm in *Reipub.* usum ea ipsa conferant, ad quam etiam, si reptando pervenerint, metuendum est, ne simul cum cæteris sexagenariis de ponte deiciantur. Cominùs autem addiscere leges, memoriter audita retinere, observare mores, itinera metiri, labores subire vergentibus ad vitæ occasum neque facilè neque utile est, imò nec possibile videtur. *Iul. Bell. in Her. pol. lib. 1. p. 11. & 12.* Et licèt negare non possim, sed potius lubentissimus largiar, teneriorem ætatem, aptiorem ad spectandum, observandum, apprehendendum & seligendum. *arg. l. 37. de adil. edict. l. 5. C. de off. rect. prov. gl. in l. Gall. vers. se filius ff. de lib. & post. non ita ad iudicandum, ratiocinandum, seligendum & constantiam. arg. l. 2. de memor. mentisque oculus tum primùm acutè cernere, cum corporis oculus deflorescit. Plato.* Non tamen idcirco quicquam de peregrinandi utilitate huius ætatis detrahitur. Quanquam enim juvenis, obnubilantibus animum peremotionibus totam prudentiam nunquam adipiscitur: nihilominùs dum *Reipub.* instituta; diversòque nationum mores circumspicit, & perlustrat, ex collectis, multiplicatisque singularibus & experièntiis, velut ex seminibus, celerius, uberiorque oriatur, & in lucem prodeat prudentia necesse est. Animus enim juvenilis perinde est, atque ager semina nutriturus, qui spinas & tribulos neglectus, & diligenter & industriè cultus, incredibile est, quàm maturos, quam lætos possit afferre proventus. *Herm. p. 36.* Nec semper & indistinctè juvenes senibus posthabendi, licèt præsumantur. Contrarià enim in veritate sæpius id diluitur: Quippè reperies non rarò juvenes, senes prudentià longè superantes: reperies qui ætate valent, haud tamen peritià, quòd novissimè & latè persequitur. *Barth. Agricola lib. 2. politico. hist. de at. inveniunt. offic. c. 15. & c. 13. p. 205. Bornit. de prud. pol. comp. & Cic. lib. 2. epist. fam. 15.* Ego de provincia decedens, puerum præposui provinciæ. Puerum inquis? At quæstorem: at nobilem, at omnium ferè exemplo: neque erat superiore honore ullus, quem præficerem. Proinde aut florente & medià ætate, aut nunquam itinerum labores suscipite. Hoc brevis vitæ, præsertim in ultimâ hac mundi senectâ, quâ ne quidem ad medietatem nostræ ætatis annos portrahimus, copia & varietas addiscendorum admonet: Et quòd deest juvenili prudentiæ, paulatim experièntia vobis comparate, & domi de iis, quæ in peregrinatione se obtulerunt, iudicate, & ad usum omnia transferte: cum corpus à trigésimo usque ad 35. animus v. ad nonum usque supra quadragesimum & circiter vigeat, prout testatur *Aristot. in Rhet.*

27. II. Requiritur prudentia politica, quæ sciat in quæ inquirere & quid de quæsitis iudicare debeat. Magnum enim Dei beneficium est, valere sensu communi & iudicio naturali. *Comin. lib. 5. hist. gall.* quòd adjuvatur prudentibus à viris, mutisque consiliariis, domi diligenter qui evolventi, ne intereà, dum tempus studio rerù civilium impendendum sit, fortè aliis inferioribus disciplinis, quibus domi antè incubuisse oportuit, intricetur, quòd maximo impedimento & moræ esset. *Bornit. de prud. pol.*

28. III. Præter animum hystoriis Rerump. quas lustrat, aliquantum præparatum, afferat etiam lingua usitata cognitionem, aut primordia, ita ut ei sufficiat, vel intelligere tantum, etsi non intelligatur: vel intelligi loquendo ab aliis, etsi scriptione idem nequeat. *Neug. p. 82. Bor. de prud. pol. comp. & rectè pronuciare possit, ubi perferre & tolerare debet cachinos inevitabiles, quos per ineptam pronuciationem & erroneam casuum, temporum & verborum transpositionem provocat. Non enim ille risus ex despicientia & derisione, sed ex imperfectæ imitationis oblectatione quadam proficiscitur. Bell. in Herm. p. 77. aut certè neutrum afferre si poterit, utatur interpretibus, cum nulla peregrinatio ad exteros absque adminiculo linguarum commodè fieri possit, inprimis ob necessariam cum exteris conversationem, multipliciumque rerum indagationem. Licet enim latinè scias: non tamen omnibus in locis, præsertim in itinere, linguæ latinæ periti reperiuntur, ubi cum plebe agendum. At quanto cum incommodo & periculo ignari linguarum peregrinentur, testes sunt ii, qui periculum itineris fecerunt, & nescio, an fortè ut sensa animi sui rectiùs exprimant, aut alia de causa etiam viri literatissimi patrio idiomate uti malint. *Bornit. d. l.**

29. Nec non IV. Ars pictoria idoneum magis peregrinantem reddit. *Alsted.* ut si non exquisitam, saltem adumbratam atque rudem pingendi facultatem habeat. *Neug. p. 103.* Non enim parum commoditatis aut utilitatis linearum figuram adumbrantem regiones, urbes, arces, ædificia, plantas, animalia, variosque locorum situs afferet. *Idem p. 50.*

30. Adjuncta non minus, ut ipsius personæ aptitudo, cautè seligenda: quorum primaria sunt, comites, qui varii juxta personæ varietatem. Aut enim præsumunt, aut subsunt. Præsumunt Inspectores à parentibus præfecti, ubi non rarò peccatur, quando comites potius, quàm præceptores, vel quod gravius, inspectorum loco seductores per avaritiam aut imperitiam filiis dantur. *Neug. p. 72.* Suis igitur liberis benè parentes prospiciant necesse est, ut scilicet tales præficiantur, in quibus & voluntas & facultas instituendi appareat, nec minus exemplo, quàm præceptis præsent, ita quod vel tenerrimæ desit ætati, vel juvenili ignorantia vel scurrili petulantia, eorum gravitate, doctrinâ & monitione suppleatur. Horum autem provincia quàm res sit ardua, docet *Neug. p. 189.* simili modo & in eorum qui subsunt famulorum scilicet adjunctione cautè agendum est, ut sint fidi, obedientes ac modesti. Augentur v. vel minuuntur proprii comites pro personæ dignitate.

31. Insuper peregrinans eligat sibi equum, laboribus assuetum & super omnia mitem tractabilemque, non ferocem, ne homo sasillum animæ periculum incurrat. *Loys. in method. apod. obs. 130. vel Asinum, Mulum;* pro regionis consuetudine, nec Canem secum sumere inconsultum erit, ob singularem eorum fidelitatem & sagacitatem, quam doctè describit *Camer. cent. 1. c. 24. medit. hist.* Verum multis quoque exitio fuerunt, Ergò neglecta si forma externa, aptior, dummodo interna sit bona.

32. Succedunt adjuncta inanimata, quæ non nisi necessaria assumenda, quibusque carere nequeamus: superfluis omnibus rejectis, quæ & impedimento peregrinanti esse solent, & alios ad furandum pelliciunt. Nam secundum *Senec. opes bona sunt insidiosa,* quæ nonnunquam in pericula possidentes conjiciunt. *Neug. p. 74.* Quicquid igitur à sapiente peregrinatore diligenter prævideretur, faciliùs cum de necessitate contingit, superatur. *Loys. obs. 147.* Melius enim est in tempore, quàm post vulneratam causam remedium quærere. *l. fin. C. quan. in integr. restit. necess. arg. l. 6. ff. quod falso tut. autor.* Sunt autem illa, libelli precatiorum & cantionum: ubi talem nancisci labore peregrinans, quo in suspicionem religionis non vocetur, cuiusmodi sunt *Precautiones Avenarum,* quibus & ipsos uti Pontificios certum est. *Item Itineraria & libelli Geographici, scriptoresque regno-*

rum, quò faciliùs in omnia inquirere & ad finem sibi propositum collimare liceat. Alià omnia transeundo annotare, imò & singularia maximèque necessaria, admodum difficilè videtur. Ante omnia verò domi non obliviscatur *scheda pugillaris seu penacum*, quibus diligentissimè inserat locorum distantias, describat materiam, inscriptiones & monumenta antiqua &c. annotet & depingat formam & externam & internam. Hæc enim memoriam refricant: & voluptatem olim non pœnitendam afferent. *Neug. p. 103.*

33. Solarium vel Horologium sciotericum idq; parvum, quo diei quantitatem examinare possit, habeat. Sonans verò minùs tutum apparet, cum nummorum copiam nebulonibus promittat.

34. Sumptus seu pecunia, ut omnium actionum nervus, ita & peregrinationis unicus, instrumentum principale, seu mensura indigentiae, cui obediunt omnia, *Geld regiert die Welt*: cum aureum verè sit hoc seculum, ubi omnia auro venalia; in primis verò ad studia humaniora feliciter continuanda, felicissimè absolvenda pecunia exigitur. Parentes ergò liberis suis sumptus tales denegantes, suam personam dignam non faciunt, dummodo id per fortunam & Plutum possint: quia eosdem domi alere & sustentare tenentur. *Sagit. d. disp. 0 46. 48.* Præter diligentissimam & vigilantissimam pecuniae custodiam, occultationem & observationem, sollicitus quoq; erit peregrinans, *qualis, quantaq; huic regioni vel provinciae sit usitata*. Unaquæque ferè natio monetam habet propriam. Vigilantem itaque se præbeat in indagando apud eos, qui notitiam huius rei habent, ut sunt mercatores, tabellarii: magnum exinde sentiet commodum. *Loys. 114.* Num verò summam itineri sufficiente domi se instruere, an per numularios & literas commutatitias nancisci debeat, eleganter discurret. *Dn. Johan. Henner in politischem discurs. c. 3. p. 40. & seqq.* Meam sententiam consulensimè foret, si commodè & cautè summam pecuniae usitatae vestimento inferere possit. Hoc enim pacto usuras, diminutiones, lucrum, banc corruptiones & alias mercatorum strophas evitabit. Non autem summa illa debet esse nimia: tum ne itinerantem gravet: tum ne periclitetur in viis & teloniis, ubi non paucis in regionibus moris, ne quis ultra definitam summam exportet. Habent tamen & literæ sua commoda, præsertim generales, & si à mercatorum exactioibus sibi caveatur. Poterunt hæc omnia variatis circumstantiis variari. Quibus verò cum *paupertate* conflictandum est, & propriis destituuntur sumptibus, vivere ut alienis possint, laborent, ea subeundo ministeria, quæ suæ peregrinationis fini non sint contraria, nec famulos agere pudeat: cum necessaria in maximis habeantur bonis, & quò gravior periculosioreq; erit conflictus, eò illustrior futura est victoria, si felici successu peregrinationes absolverint, omnesque difficultates exantlaverint. *Neug. 70. & id. Loys. obs. 20. & seqq.* ubi famulis præcepta peregr. suppeditat, nec non *Neug. p. 200.*

35. Vestes insuper peregrinans, vel longas, breves, latas, angustas diversicolores, ut jubet locus, assumat, usquè adeò ut si fortè apud Indos eum esse contigerit, neque plumis avium indui recuset. Sana tutaque erit imitatio, saltem quia vestibus externis indutos plebecula gravatim & illibenter aspicit, sæpè apud rudiores gentes infesta est. *Herm. p. 220.* Nam qui moribus aliorum se accommodare studet, multò magis vestitu iis simili utatur. *Neug. p. 75.* Non autem debent esse molles, delicati, leves, luxum redolentes, multæ, sumptuosæ: cum exterior superfluitas interioris vanitatis indicium sit. *Loys. obs. 146. Herm. pol. lib. 3. p. 221.* sed potius puræ, fortes, & accommodæ, quibus pulverem & reliqua itineris tædia superare possimus. *Necessaria erunt diurna, petasus, galerus, caligæ, superfemoralia, ocreæ, chirothecæ, calcei, subuculæ & sudaria, munditiei ac sanitati etiam in sudore excipiendo conferentia.* Quod si multas subuculas secum portare nequeat in itinere: cum fortè conquiescet mundandas curet. *Noctu* proderit epibole

linea super reliquas vestes, si fortè lectorum suspecta mundities. *Neug. 76. Loys. obs. 247.* Omnia igitur ornamenta & superflua, ut torques, aureos annulos &c. deponant itinerantes. *Herm. pol. p. 220.*

36. Ne autè ad excipiendos ictus & pugnandum armis careat peregrinans, prospiciat sibi de gladio Ulyssæo & pugione licito, quo casum magis quam punctum utatur apto; præter id enim, quod variis in itinere pateat usibus, monendum & hoc venit, non paucis in regionibus eiusmodi mucrones & sclopetas minores esse prohibitas. Id quod in Flandriæ pago quodam propè *Domkirchen* magno cum periculo ipsemet expertus testor.

37. Denique cum Achille peregrinans non vereatur coquinariam artem exercere, & modus ciborum simplissimorum præparandorum in patriâ suâ discere: ne cum austero & imperito caupone malè parata dehiscat, morbum sibi adsciscat. Discat igitur præparare ova, pisces, carnes, juscula & alia, & si fortè diversorium nulla sit copia & commoditas, cibaria quæ exiguo sumptu possint parari, & facillè conservari, pro numero & proportione dierum atq; comitum assumenda. Quod faciendum illis, qui per solitudines ac deserta proficiscuntur, vel per maria fluctuosa ac flumina importuosa navigant. *Neug. 74.* Nec inconsultum erit balsamo & medicamentis confortantibus esse instructum ex medicorū præscripto.

38. *Fuimus hætenus in preparatoris: nunc ad ipsam peregrinationem progrediemur, considerantes quomodo quis apertus jam eam subire & suscipere debeat, vel ratione sua persona vel ratione finis. Vbi occurrunt & facienda & fugienda. Facere, autem ea nobis convenit, quæ honesta, utilis, nostrâq; personâ digna, aliis verò gratanon invidiosa, non odiosa.*

39. Ante omnia autem sit pius & religiosus: sedulò manè & ante somnum, ante & post cibum, nec non ipso in itinere canciónibus precibusque Deum invoceat. Est autem oratio justæ clavis cœli: ascendit precatio, & descendit Dei miseratio: licet alta sit terra, altum cœlum, audit tamen Deus linguam, si mundam habeat conscientiam: cum sensibus loquitur, si sit solus noster gemitus. *August. in serm. quadr. c. 4.* quantum igitur patrio & sincero cultui propter incommoditatem peregrinationis decedit, tantum internæ pietati accedat. *Loys. obs. 60.* partim Deum ob bona præsentia præteritâ que laudibus celebrando & ob futura de felicitate omnium rerum successu, reditumque jugiter precando: partim humili ac serâ peccatorum nostrorum confessione veniam eorum à Deo petendo. *Neug. p. 50.* Item pro omnibus beneficiis gratias agat. Si enim divinitas, quæ gubernat hunc mundum, incredibili beneficentiâ genus humanum sustentat, & quasi paternâ clementiâ fovet, vult profectò gratiam sibi referri & honorem dari. *Lactant.* Non verò animus est abjiciendus, si non protinùs Deus nos exoratores dimittat, sed per *doxi- peccatorum* probet. Summa namque ars & sapientia piorum est, credere invisibilia, sperare dilata, diligere Deum ostendentem se tanquã inimicum & hostem, & sic usque ad finem perseverare.

40. Insuper omnem peccandi occasionem quantum fieri potest, vitabit, ne agnitione iræ Dei & metu poenarum conscientia affligatur, quæ, ut in conspectu hominum gratiosa est facies pulchra: sic in oculis Dei speciosa est, si munda *Chryso- soft. 8id. Herm. pol. lib. 3. p. 186.* Nam est profectò Deus, qui, quæ nos gerimus auditque & videt. *Plaut.* Ergò si ob hominis præsentiam abstinemus à peccato, quin multò magis ob Dei vindicis præsentiam peccare horremus: cum nullum maleficiam Deus inultum sinat, etiamsi diuturniorem aliquando impunitatem concedat. *Comin. lib. 6. hist. gall.*

41. Peccamus autem in peregrinatione vel maximè simulando veram religionem. Ubi i. quæritur: *An licitum sit in religione sine conscientia læsione simulare?* Quod quidem *Elcesaitæ*, referente *Gregorio de Valent. Tom. 3. disp. 1. q. 3. puncto.*

punct. 1. affirmârunt, sufficere ad salutem, ut aliquis fidem habeat in animo, & propterea non esse peccatum tempore persecutionis illam verbis negare, multò minùs celare. Non cum *M. Aegidio Hunno in disp. de simulat. § 12.* distinguimus inter confessionem à nobis postulatam, & non postulatam. Si confessio nostræ religionis à quocunque etiam postulatur, ita ut finis & conditio veritatis fidei confessionem urgeat, nullum simulatio habebit locum, sed veritas rotundè & apertè est dicenda. *per 1. Petr. 2. § 1. & c. 3. § 15. Psal. 116. § 10. Rom. 10. § 10. Matth. 6. 32 33. Ioh. 10. § 27.* Licet enim veritatis occultatio conferat ad salutem nostram, destrueret verò honorem Dei, qui saluti nostræ præferendus omninò est. *Hunn. § 21.* Si verò confessio nostra à nullo postulatur, neque gloria Dei & humana utilitas, quæ vel to. ius Reipub. vel privata proxima, vel sui ipsius id exigat, piè quis tacere potest, quæ taciturnitas fit etiam absque abnegatione. Nemo enim tenetur seipsum conicere in periculum. *c. 1. de Cler. resid. in 6.* nec necesse, ut quis in aliquo loco verians ultrò se ad confidendum offerat, suamque religionem alius revelet. *Hunn. d. l. § 19.*

42. Verùm 2. controvertitur: *Num quis de religione non quasitus, non tantùm veritatem & fidem suam sine conscientia latione occultare possit, sed etiam falsam simulare?* Id quod impium & detestandum iudicamus, eò quod SS. Scripturæ expressè contrarietur. *2. Cor. 6. § 14. 15. Ephes. 5. § 6. 7.*

43. Hinc facilis est responsio ad 2. quæstionem: *Num quis bonâ cum conscientia cultui aliorum sano interesse, eumque verbis, gestibus, crurumque flexionibus approbare possit, vel saltem si approbare videatur?* Et de his dicimus, quòd male agant, conscientiamque maximè lædant. Peccant namque illi tripliciter. 1. Contra Deum, cuius honor per hoc factum læditur & extenuatur. 2. Contra proximum, cuius conscientia hoc ipso facto læditur. Putat enim proximus illum alterum ex toto corde hanc doctrinam approbare & maximè offenditur. 3. Adversus seipsum, quem in peccata proicit, & filium æternæ damnationis facit. *Hunn. d. disp. 6. 25.* Multò minùs præter externos ritus si internè eos imitantur, probandi sumus: uti ille *studiosus juris*, qui interrogatus, cur sacrâ synaxi unâ sub specie usus? respondit, usus fui *in quantum de jure.* Quid verò, si absque eiusmodi simulatione rerum elegantissimarum aspectu destituamur? Ego certè malim piscatoriam simplicitatem, quàm Chrysiptæam subtilitatem cum impietate conjunctam: multòque præstantius, post veram Dei agnitionem iudicari, bonam conscientiam, cum mediocri eruditione. *Reusn.* quàm malam cum profundâ: siquidem Deo magis, quàm hominibus obediendum. Adeamus itaque ea loca, ubi religio conscientiam non lancinet, laceret aut laniet. *Sagitt. d. l. § 58. & seqq. De diebus feriatis. § d. Loys. obs. 150. & Neug. p. 81.*

44. Non autem sufficit, aliorum ne sociemur cœtui: verùm in quantum possumus, nobis caveamus, inter peregrinos secundum receptam opinionem hominum, cum vitulinis de articulis fidei statuerè, zelum falsum prætendentes:

Sapè scelus cælum Zeli Velamine texit,

Cui Zelus cælum est, non facit ille scelus. Loys. obs. 29. quanta namque pericula & damna his è curiosis & immaturis disceptationibus extra vocationem institutis, proficiscantur, illi, hâc in re qui minùs cauti, testatum facient: Imitemur potiùs *Thoma Mori. lib. 2. de opt. Reipub. stat. p. 274.* cives Utopienses, qui nihil sollicitius observant, quàm ne temerè quicquam ullâ de religione pronuncient. *Adhibe Bell. in Herm. pol. lib. 1. p. 65. Henner d. tract. p. 38.* At si fortè præter culpam & spem omnem peregrinans propter religionem aliquid pati cogeretur, non est quòd animum abiciat suum. *Loys. obs. 62.* sed cogitet, crucem piorum esse pignus hæreditatis, signum paternæ adoptionis, medicinam carnis, causam sobrietatis, & ferculum quod suis Dominus apponere solet. *Hug. Cardin.*

45. Animâ ita defensâ , corporis tum valetudinem tum securitatem curat peregrinans. Curabit autem valetudinem optimè, *Hypocratis* regulæ si obtemperabit.

Non obruatur alimentis , non exsolvatur exercitiis.

Unica namq; morborum causa est varietas ciborum, *Antiphanes*. A patrio igitur ad peregrinum victum pedetentim migrandum. *Loyf. obs. 82.* à fructibus recentioribus Italiae & Galliae, *Henner d. l. p. 40.* à somno inconveniente, *Neug. p. 63.* à cibis quibus non esurientes ad edendum & potibus quibus non sitientes ad bibendum allicimur, abstinendum, *Neug. p. 59.* Luctandumque cum proprio temperamento. *Herm. pol. lib. 1. p. 58.* quod fit si tempora commoda itineri expectamus. *Loyf. obs. 149. 152.* diætam observamus, quâ de Medici, imprimis *Guilhelmus Gratarolus lib. sing. de Regimine iter agentium, Marsil. Ficinus de studi. sanit. tuenda. RanZovius, schola Solernitana. Neug. p. 60. & seqq.* & alii, ad quos brevitatè studentes lectorem remittimus.

46. Securitas peregrinantis consistit in diversoriis vel itinere. Iter tutius redditur, si diurno peragatur tempore, & ad defensionem ductoribus & protecto-ribus (Germani *das Geleid* Belgæ *Convoy* appellant) certis & fidis erit munitum. *Loyf. obs. 134.* aut comitibus stipatum. In diversoriis verò eligendis iudicium peregrinans adhibeat, ut honesta, fida, non suspecta sint. Nam in lustris & ganeis morum quidem semper, sæpè etiam valetudinis & opum iactura fit. *Neug. p. 75.* Sed si accideret, ut difficultate itineris desertis & suspectis, vel etiam inhonestis diversoriis uti cogatur, tantò conspectior erit, tum in dictis, tum in factis, quantò majora erunt pericula: cubiculi situm & fidem januæ explorabit: de obice idoneâ sollicitus erit, & ita se suosque reservabit. *Loyf. obs. 138.* pura cubicula seliget. Opus namque est in lodicibus dignoscendis homine emunctæ naris. Linteamina igitur & cervicalia munda sunt, atq; ut haberi possint, nullis sumptibus parcito. Si non possint, sudariolo cervical regito. Attramen ratio flagitat, ut nunquam sine suspitione degat in eiusmodi diversoriis: nec facilè cuiquam credat, quantumvis in speciem amico, nec arridenti, nec amplexanti, nec etiam dejeranti. *Idem d. l.*

47. Aliis grata exhibet peregrinans, si sit virtuosus & benè moratus. Maximum namque iudicium in peregrinatione, test. *Comin.* requiritur, non tantum ut cognoscat & apprehendat mores sibi convenientes: sed etiam ut discat, modorum diversitatem, quibus erga alios pro differentiâ sit utendum. Alium se præstare debet exteris, alium conterraneis: alium comitibus propriis, alium novis & alienis: alium juvenibus: alium senibus: alium hospitiis: alium eorum servis: alium majoribus, alium minoribus, alium paribus: alium doctis, alium indoctis. *Loyf. obs. 64. & 65.* Erga conterraneos & proprios sit fidus & promptus. Qui enim in patria tibi civis erat, foris patris loco complectendus est. *Loyf. obs. 37.* Patrius tamen cum iis inter exteros versandum, & exterorum consuetudinem (cæteris paribus, & salvo honore, qui nunquam ipsis denegandus) esse præferendam, iudicarem, eò quòd aliquando satiùs, & cum sine peregrinandi congruentiùs sit, crediderim. *Vide Bell. lib. 3. p. 174. & seq. Bornit. de prud. pol.*

48. Comites sibi seligat certos, delectos, jucundos, vehiculi qui instar, æqualis scopi & studii, nec non certum numerum, qui Gratiarum compleat, Musarum non superet: ne multitudo molestum, paucitas infestum reddat iter. *Loyf. obs. 136.* Horum cerè quos semel in comitatum suum admiserit, mores non tam oderit quàm noverit: eosque velut amicos intimos complectetur. *Neug. p. 72.* De incertis verò & obiter conjunctis, malos quos putabis, nunquam suspicio exuatur. Equifones, Nautas, Muliones, aurigas, veredarios, cursores & tabellarios non quosvis assumat, assumptos liberaliter tractet. Hi enim tanquam canes famelici, cum turpis

lucris sint cupidissimi, vel exiguo injecto bolo, vel haustu cerevisiæ placari possunt blandis insuper verbis in officio contineri. Egrè enim admodum ferunt alienas sordes, ipsi sordidissimi. *Neug. p. 71.* Nec erubescat eos consulere, variâque expiscari: siquidem multum prodesse poterunt, in monstrandâ viâ & modo tractandi moderandique equos &c.

49. Erga alienos sit humanus & officiosus moribus, alloquio & salutatione. Lenior enim erit quisq; socius & in communi Repub. civis melior, qui liberius salutaverit, imò salutationes anteverterit, neque subrusticam illam nobilitatis persuasionem, stolidâmvè quorundam superbiam imitatus fuerit, qui usque ad eò Demeæ sunt, ingenioq; agresti, ut vix salutati, resalutent. *Herm. 178.* Accommodationi cultus & morum æqualium studeat, quæ æqualitas pacis & tranquillitatis est alitrix, inæqualitas verò seditionis seminarium. *Loyf. obs. 36.* modestiam liberalem præ se ferat, in ipso motu, gestu, incessu. *Idem 38.* vivendi pulchritudinem & civilitatem decentem teneat, 39. pudorem subrusticum abiciat, tùm in verbis 40. contra verecundiæ togam assumat 42. quorumvis moribus, locis, temporibus & personis se accommodare discat, & prout *Terent. in Andria* describit,

*Sic Vista erit: facile omnia perferre, ac pati,
Cum quibus erit, cumq; una his se se dedere:
Eorum obsequi studijs: adversus nemini:
Nunquam se proponens illis: ita ut facillime
Sine invidia laudem inveniatur, & amicos pares.*

In jocando sit parcus, careantq; joci dentibus. *Bell. lib. 3. p. 171.* diæteria, scommata, lædoria alior. æquo & mansuetito ferat animo. Mansuetudinis enim est proprium officium, posse criminationes, calumnias & contemptus moderatè ferre; *Loyf. obs. 46.* qui enim varios hominum mores pati nequit, aut nimis delicatus est, aut à communi mortalium consortio se extrudit. *Francisc. Patric. lib. 7. de Regis instit. tit. 14. p. 485.* Dann wer nicht kan schimpff verstehen / soll nicht zu Leuthen gehen *Sebastian Brandt Argent. im Narrenspiegel c. Schimpff nicht verstehen.* *Keller lib. 1. de offic. jurisdic. pol. c. 14. Vide Iohann. Maxenti. de referend. advocat. & Iud. offic. part. 3. c. 38.* perniciosumq; semper cum Sen. iudicet, rixari & iram in promptu gerere: Optima igitur peregrinationis magistra tolerantia.

50. Cum primis verò affabilis erit erga hospitem, hospitam, liberos ejusdem, servos, famulos, nihil imperiosè vel morosè ab his postulabit. Secus si fecerit, nec culinam nec cubiculum sua facere officia cum damno sentiet. Igitur:

*Sic Vista tibi, sic alij ut dicere possis,
Te pacem homini, te Vista indicere bellum.*

Per xenia & munuscula multa offendicula amovere à se cautus peregrinans poterit: quin contra magnam benevolentiam sibi conciliare apud hospitem. Hic igitur attendat Antonini Imperatoris rescriptum. Neque ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita referenda, ut pateat omnibus. Nam qui in pecunia petenda & retinenda rarò sibi scit modum imponere, à peregrinatione tanquam avarus & manus puras non habens removeatur. *Loyf. 97.* Quid quæso periculo magis obnoxium, quam vel de industria, vel ex ignorantia, in via & hospitii aurum & argentum ostentare? quid furiosius, quam divitias suas tanquam hostium spolia bello rapta diripere? quid stultius, quam quod libenter facias, curare, id ut diutius facere non possis? quid inconsultius, quam prodigalitatibus vicio laborare & velut arenæ sua viscera exponere? *Herm. p. 206.* In contrarium verò non adeò renacem se præbeat, ut, si quando in diversoriis & telonis injustè quid exigi animadvertat, numerare recuset, sed patienter hanc iniquitatem concoquat, necesse est. *Henner d. l. p. 38.* Ne autem quid rerum, quas tecum accipit,

ineuriâ fortè amittat, conscribat *Catalogum*, ex quo in hospitii ingressu & egressu sartane adhuc rectâque sint omnia, recenseat: reficiantur necessaria: purgentur forditata: custodienda committantur, quæ cara sunt, quorumque dampnum, magno redimeres, bonæ fidei hospiti. *Neug. p. 77.*

51. Erga majores reverenter se gerat, cum præmeditatione & concinno ordine eorum quæ dicenda sunt, eos alloquatur: loquentibus attentas præbeat aures, decorè & modestè respondeat, gratiarum actione, quâ illustres delectantur, beet, suâ submissè recommendet servitia. *Vid. Bell. in Her. pol. lib. 3. p. 166. & seq. & tom. 3. dissert. pol. 7. p. 640. ubi Cajetanum legatum instruit. Loys. obs. 70.* Erga *minores*, famulos scilicet non ridigum & severum se exhibeat, dummodò officii sui non immemores: Erga *pauperes* liberalitatem exerceat, rivulos ex peregrinationis suæ fontibus ubivis terrarum derivari in egenos permittat. *Loys. obs. 71. & seq. Pares* bonos seligat, ob innatam hominibus imitandi naturam. *Bell. p. 171.* cum malis enim nullû commercium, ob vitiorû contagionē habeat: licet etiam ex malorum conversatione interdum utilitas colligatur quod ex Socrate probat. *Bell. d. l. p. 159.* Cautè ergò in hac hominum colluvie versandum, inter multos pauci, inter paucos unus eligendus. *Idem d. l.*

52. Cum insuper non montes aut maria, sed sapientum congressus conferat prudentiam, incumbit studioso adolescenti diligenter in unaquaque civitate doctis de viris quærere, eosque non tantum adire sed & audire, imitari & modestè cum iis conversari. *Loys. obs. 55. Bell. in Herm. pol. lib. 2. p. 98.* Nulla enim res magis animos induit honestos & in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum conversatio. Paulatim enim descendit in pectora & præceptorum vim obtinet frequenter aspici, frequenter audiri. *Sen. epist. 6.* Quis quæso non ab Hortledero abeat doctior? consultior à Meiero? prudentior ab Heidero? acutior à Baccovio? gravior à Beccmanno? Melior à Meisnero? humanior à Gerharo? disertior à Lansio? politior à Besoldo? quorum licet & auditus & visus magni emendus; non tamen *Gaditanum* imitabitur peregr. qui ab extrema Hispania peregrinationem ob id tantum suscepit, ut lacteum illud eloquentiæ flumen T. Livium coram videret, statimque ut viderat, abivit. *Herm. 155.* Id quod docere quoque voluit *Glareanus professor Friburgensis*, nobiles quosdam; hos cum audiret ex Italiâ ipsum videndi causâ venisse, jussit ut cras redirent, qui cum reversi, Glareanus suâ laureâ indutus, & aureâ torque ornatus, concessit in conclave quoddam elegans & amplum, ubi se in Hemicyclum recipiens, jussit eos ingredi. Nobiles ingredienti Glareanum salutabant: tum ille sedebat immotus, perinde quasi illos non videret: quos etiam ita abire patiebatur. Hoc cum Itali mirarentur, hancq; inhumanitatem per nuncium quendam Glareano exprobrarent. Cur illis inhumanus videar, cum solum me videndum venerint? At postea ab illis invitatus, totus dies jucundissimis colloquiis consumptus, ut ita ipsius humanitatem, prudentiam, eruditionem, faceta dicta, servatâ tamen gravitate Itali cognoscerent. *Pirckm. in lib. de art. apodem.* Ut autem modestè, ita tutò adeundi docti viri, vel oblatione albi, vel alia de causa. Non enim eruditio ab humanitate quæ separari nequit, fert, rigidè ut peregrinos excipiant, licet *Pirckm. in suo itinere* referat, se ad *Cardanum* venientem, ipsum nomine Pauli Guideldi Clariss. Medici salutare volentem, hanc primo intuitu passam quæstionem. Num ille pecunias afferret, cui respondit negando, sed salutem, tum ille sibi nihil negotii esse cum *Transalpinis*: se *Cardanum* esse, & neminem curare, nisi qui pecuniâ instructus veniret. Hic non *Cardanus*, sed potius *κερδαίνω* dicendus. At si jam in gratiam & amicitiam Clarissimorum peregrinans irreperit, omnem movebit lapidem, in eâ ut maneat, submissè se gerat, neq; minimâ re eos lædere nitatur. *Loys. obs. 44.*

53. Sicut autem peregrinanti virtutibus studendum; ita vitiis abstinendum. Primò itaq; sibi caveat à detestandâ libidine. Nam Veneris

Hinc enim nimium indulgentes, gravissimas ægriudines, imò ipsam mortem sibi consciverunt: ut *Ludovicus XII. Rex Gall. apud Thuan. lib. 1. p. 31. Petrus Toletanus Sicilia Pro-Rex. Thuan. lib. 12. p. 569. Ludovicus Palatinus septemvir. Idem lib. 29. p. 893. nec non Ioachimus II. Elector Brandenburg. Vide Bell. p. 208.*

54. Secundò vitet voluntariam insaniam, luxum & ebrietatem, currus enim luxuriæ quadrigâ volvitur vitiorum: ingluvie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, otii laborisq; resolutione. Trahitur equis æquè duobus, prosperitate vitæ & rerum abundantia: & qui his præfident duo, ignaviæ torpor, & infida securitas. *Bernhard.*

55. Superbiam fontem omnium malorum abominabitur, nec præcedentiam affectet. *Bell. p. 177. Philautian & loquacitatem seipsum deprædicando omnem excutiat: quo de Loys. obs. 29. & seqq. Bellus. 107. & 175. sed potius sit obsequiosus, humilis, taciturnus &c.*

56. Importunam curiositatem in quærendo & scrutando averfabitur, imprimis quæ cum temeritate est conjuncta. Aliàs enim præstantissima ars est interrogatoria. *Bell. lib. 7. p. 141. Et si in aliena domo furdum & mutum esse oportet, multò magis in alienis regionibus, ubi observabit peregrinator, non taxabit mores peregrinos. Malus enim ille, cui non est satis id, quod cæteris satis est. Parcè igitur laudandum, parcius vituperandum: cum planè nemo contemnendus, & omnis comparatio odiosa sit. Herm. lib. 3. p. 171. 176. 179. hinc rectè Horat.*

Levis sit patientia, quisquid corrigere nefas.

57. Lulibus inhonestis & prohibitis, lucrifque causâ institutis non utatur. Rixarum enim & tumultuum generatrix lucrum ex lusu. *l. 3. Cod. de alea. Herm. p. 716. Loys. obs. 57. nec si rixæ inter alios oriantur se immisceat, Dann der Schenck der bekompft gemeinlich das beste darvon.*

58. In summa peregrinantem sanum non dixeris, in quo non concurrunt virtutes animi & corporis, lingua parca, mens clausa, frons aperta.

59. Restat finis & scopus, ad quem peregrinans collimare unicè debet, considerandus, qui varius à variis delineatur: prolixè à *Ranzovio in method. Apod. brevius à Chytrao in delio. itin. logicè à Neug. zwing. & aliis, nos breviter eum consistere putamus in observatione & cognitione comparandâ. quò facilius aliquando suimet ab omni parte absolutionem, summam amicis patriæq; charitatem & inserviendi promptitudinem afferat: Notandum tamen prius, commorationem magis ad finem consequendum aptam, quàm itionem perpetuam & transitum: Ergò peregrinis locis in celebrioribus subsistere paulisper studeat.*

60. Observanda autem est qualitas tum loci, tum Reipub. tum hominum. Loci qualitas generalioris, totius scilicet regionis, consistit in indagatione nominis, situs, naturæ. Undè scilicet nomen suum vel vetus vel novum fortia, quæ inibi floreat lingua &c. Situs loci: quâ sub mundi parte, quâ provinciâ, sub quâ Zonâ, quæ longitudo & circûferentia: num abundet civitatibus & pagis, quos habeat confines: an sit maritima: & si hoc, num tutò portum assequi possimus, &c. Natura: quæ aëris temperies, quæ fertilitas agrorum, vinearum, pratorum & unde, quibus abundet fructibus: quos habeat montes, steriles ne an vestitos: sylvas, ibi an copia ferarum; num sit ornata fodinis vel auri, argenti, ferri, salis, quale inde lucrum sperandum: num præter alias nationes dotata sit animalium, herbarum, arborum, &c. singularitate: quæ flumina navigabilia, piscosa: quæ balnea sanabilia: num propugnaculis munitis transitus militares inhibere possit &c. *Vide Henner d. tr. p. 51. & seq. Ad horum investigationem valdè proderit, rythnos quosdam regionum præcipua continentes addiscere. E. g. Turcarum notabilia complectitur sequens distichon:*

*Meschita, maradium, charavansaraja, la sacra,
Fontes & pontes fluviorum & strata viarum.*

Apud Anglos eximia esse feruntur, quæ hoc versiculo comprehensa.

Mons, & fons, & pons, Ecclesia, femina, lana.

Alsatiæ hi quatuor rythmi describunt.

Drey Schlösser auff einem Berge /
Drey Kirchen auff einem Kirchhoffe /
Drey Stätt in einem Thal /
Ist das ganz Elßas vberal.

Thuringi laudantur à quatuor W. von Weidt/Wein/Weiß/Woll/prout Cl. Vir.
Dn. M. Heiderus fautor & hospes quondam mem. atatem colendus lena me docuit.

61. *Qualitas loci specialioris*, ut civitatis, præter nomen ejusque, rationem, conditorem, amplificatorem & instauratorem, item situm, formam exteriorem, cognoscitur, tum è visu, tum memoratu dignis: quæ varia peregrinanti se offerunt, & vel gratis vel honorario debito.

62. Visu digna sunt ædificia, (in quibus sit curiosus ac diligens, constans, laboris patiens, & in locis, per quæ transiturus est, si quid dignum spectatu sit, festinet lentè, ubi subsistit, occasiones sedulo aucupetur, ea, quæ non semper possunt videri, suo tempore videndi. *Newg. 103.*) quæ vel sacra, vel profana. *Sacra sunt Basilica & templa clarissima*, uti superare & antecellere reliqua vidi, Londini in Anglia templum S. Jacobi, in Borussia Dantisci parochiam novam magnitudine, S. Petri seu Westmonasterium Lond. monumentis marmoreis: Antverpiæ in Brabantia B. Virg. picturis artificiosissimis, ibidem Jesuitarum, marmoreis: Roani in Gall. B. Virg. architecturæ beneficio: Friderichsburgi Arcis templum in Daniâ splendore & elegantia incredibili, ibi namq; Altare, Organum & Regia sella mirificè extracta ex argento & ligno artificiosissimè confecta. *Canobia amena*: ut Ratisbonæ Chartusianorum: Antverpiæ Carmelitarum &c. *Camisteria*: Spiræ: *Collegia*, Grypsvaldi in Pom. Viennæ in Aust. Scholæ, ut Dantisci *Xenodochia*, ut Amstelodami, Parisi Argentorati, Noribergæ, *Das Sindelhaus* oder *Weisenhaus*. Item *Dollhaus*. Amsterdam Roterdami, Antverp.

63. *Saris ædificiis observatis, profana quoque, quæ vel publica vel privata, introspectat peregrinans*: id cum multum ad loci cognoscendam qualitatem facere ex politicorum monitu cognoscerem, eò magis meâ in peregrinatione intentus fui, ut inde putem *palatij & parlamento* certare cum aliis Lutetiam. *Archiebus*: Fontainebleau sive Fontem-bellaquæum, Fontaine-belle-cau, Luparant Louvre, San-Germanum seu fanum Germani, S. Germain, in Gallia: *Friderichsburg* in Daniâ: *Dresdam* in Misniâ: *Græcium* in Styriâ: *propugnaculis*: *Elsendr* in Daniâ *Castellum Genth*: *Cystrin* in Marchia vet. *Ostendam* in Flandr. *Nancy* in Loth. *Blockhaus* Dantis. *Raab & Gomorram* in Ung. *Curijs*: Antverpiam, Augustam Vind. Noribergam, Magdeburgum, Foris: *Ambstelodamum*, *Noriberg am Herzen Markt*. *Viennam am Graben*. *Armamentarijs*: *Dresdam*, *Dantis*. *Argentoratium*, *Copenhagen*. *Noriberg*. *Augustam Vindel*. *Turribus*: *Argentoratium* artificio & elegantia. *Viennam*: fortitudine, *Landshutum* altitudine: *Stabulis*: *Dresdam*, *Stuggardum*, *Bruxellam*. *Theatris* variis: *Londinum*, *Ballhäuser* Lutetiam, *Ædificijs mercatorum*: *Raushäuser* oder *Böers* *Ambstelodamum*, *Antverp*. *Londinum*, *Roterdamum* *Balneis*: *Baden/Egram*, &c. *Portibus*: *Leydam*, *Ambstel*. *Portibus*: *Elsendr* in Dan. *Bilau* in Boruss. *Portibus*: in Germ. *Ratisbonam* fortitudine, *Dresdam* elegantia, *Pragam* longitudine: in Angl. *Londinum*, cui ponti egregiæ inædificatæ ædes & turres: *Fontibus*: *Augustam*, *Noribergam*, *Brux*. *Aqueductibus*: *San-Germanum*, *Roel*, *Bruxellam*. *Frumenta*

mentariis: Kystrim, Argentoratum, Ratisbonam: *Horti Sclopetariorum* & *Sagittar*: Mittelburgum in Zeelandia, Amstel. Augustam, Ratisbonam. *Bibliothecis*: Leydam, Jenam. *Zuchthaus*: Amstelodamum, Coppenh. in Dan. *Horologis*: Argentoram, Augustam. *Thiergarten*: Regiomontanum, Londinum, *Diverforius* Lutetiam, Viennam, &c.

64. *Nec non* in ædificiis privatis & *patrimonialibus peregrinans oculum* *hæret*, ad eorum elegantiam, splendorem, ornatus, artificia, formam tum interiorum, tum exteriorum, hæmœnissimos scilicet hortos, quibus Galli maximè operam dant: picturas, quibus Belgæ, antiquitates, quibus Bavarus Monachi, *Kunstam-mer*/cui Saxo Dresdæ, & reliqua omnia, visu quæ digna judicantur.

65. *Memoriâ digna sunt*, quando inquirit peregrinans, Num civitas aliqua sit experta, fames, pestes, inundationes, incendia, obsidiones, seditiones, expugnationes: num inibi celebrata consilia, colloquia, synodi, comitia, conventus, hastiludia &c.

66. *Verùm non sufficit* in suis peregrinationibus montes & valles transcendere, maria & flumina trajicere, & omnes terrarum angulos perreptare: neque alio fine, quàm ut si saltem oculos urbium, palatiorum, animantium & hominum, spectaculis pascant, ut Sphæristeriis reticula tractare discant, ut gulæ captent illecebras, ut meretricularum læthale mulsam degustent, neq; diu cum abfuerint, domum aliud quicquam referant, quàm inanes loculos, quàm corpora pallida, macilentia, scabiosa, verminantia, quàm conscientiam mille sceleribus onustam, quàm vestes insolitas, mores histrionicos, superbam stultitiam, & denique patriæ contemptum. *Cl. Dn. M. Heid. in politicis MS. c. de adjum. prud. pol.* Et hi sunt de quibus *Horat.*

Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt.

Non ergo tantum externè, verùm & internè, Reipub. qualitatem considerando, peregrinandum, quod sit, quando studiosus diligenter Ecclesiasticam potestatem à politicâ segregat, in illâq; scrutatur, qualis sit illa potestas, quæ religio, eiusque libertas & ritus? nec non personas Ecclesiasticas, earum regulas & habitum, leges & iudicia, decreta, redditus observat Politicè verò Reipub. formam, statum & jurisdictionem inquireret, num superiorem agnoscat vel alteri pensionem debeat, fundamenta belli & pacis investiget, redditus ordinarios, extraordinarios & expensas metietur, subditorum alimenta, commercia, divitias exploret, educationem juventutis in Academiis & Scholis ponderet, leges, statuta, ordinationes & cætera notatu digna, incrementum scilicet & amplitudinem cognoscat. *Vide hac de re D. Henner d. tr. p. 59. & seqq. ubi in hoc consilio multa lectu digna concessit.*

67. *Tertio & ultimò qualitatem hominum considerandam peregrinans sibi proponat*, eorundem staturam, accidentia scilicet claritatem in artibus & literariis & mechanicis, nobilitatem generis, habitus, vestitus, cæremonias, ritus, mores, & plura œconomica, imò & ipsa ingenta, quæ ex astrorum positura regionisq; natura diversimodè variant. *Scal. Bod. 5. de Repub. c. 1. n. 522. & seqq.* Sunt enim aliæ gentes iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in Vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. *Li. 45. hist.* quod patet speciatim ex nationum proprietatibus, *quas sub finem suarum deliciarum cumulavit Nathan Chytraus.* Notandum autem probè, non singula à nobis eo describi animo, quasi etiam minutissima quæque (id enim impossibile) annotari & observari velimus, sed sufficit, singularia, præcipua & primaria, quoad fieri possit, assignari.

68. *Præter multarum rerum in itinere observationem, occurrunt etiam* quædam addiscenda domumque portanda, ut Artes, linguæ, mores. Artes quilibet eas amplectatur, quarum gratiâ peregrinationem suscepit, quæ aliquando usui sibi esse possunt maximo: quibus artibus & scientiis si misceantur etiam exercitia,

icia, ut gymnastica, Musica. *Herm. p. 125. 214.* & reliqua studiosis convenientia, pro ratione instituti & personæ, non video improbatum.

69. Deinde linguarum quoq; cognitionem domum reportet, imprimis earum, quas in patriâ florere sciat: (ubi locum commorationi sibi seligat, quo in major linguæ puritas & elegantia) ut non tantum peregrinos ore tenus excipere, iisque respondere, sed ut possit prudentiam ex lucubrationibus & dissertationibus politicis exterorum haurire. Quam plurima enim eruditè scripta, invidiâ putem exterorum aut gratiâ civium suorum exteri, imprimis Itali & Galli, hodie vulgari lingua edunt. *Bornis. de prud. pol. comp.*

70. Mores insuper sunt addiscendi, sed non soli, sed non omnes, sed probati. Mores enim hic velim tuâ personâ dignos, non moros aut morosos, non affectuosos aut ostentatos: *Sagitt. d. l. 0. 97.* Ita tamen ut pro locorum varietate suscipere & deponere possit. *Bell. lib. 3. p. 229.* Non enim solum id quod rectè atq; ex officio faciendum est, cognoscere oportet: sed etiam pravum cavere, ita enim in scientiis rectè proficimus. *Scal. de causis L. L. c. 14.* Habeat licet unaquæq; regio sua vitia, habeat & suas virtutes, peregrinemur ergò, sicuti apes, non ut araneæ, & sic vitia linquentes virtutes colligentes. *Scal. Herm. 164.*

71. Itinere nunc feliciter absoluto & ad finem perducto peregrinans, Deo actis gratias, in patriam reversus, priscas amicitias repetat, mores patrias resumat, linguam vernaculam imitetur. *Guaz. dissert. 3. de civ. cond. p. 157.* Vestitu non magis φιλόξενον, quam φιλοπατρίδα se præbeat. *Loys. obs. 143.* Et hæcenus hinc peregrinatus sumus: nunc ulterius viarum, & longitudinem & perplexitatem natuscentes, domi nos contineamus & consilescamus.

COROLLARIUM.

CUM in peregrinationibus subinde dispersos esse Judæos videamus, haud inconcinnè nostro discursui colophonem imponit investigatio: quid de Judæorum receptione, tolerantia & defensione judicandum? Nostra quæ sit sententia, ingenuè absque tamen ullius præjudicio, dicamus. Et primò quidem, quæstionem eam, an recipi debeant, ab illâ, an possint, sejungendam censemus. Nulla autem ratione induci possumus, pessimam hanc bestiam omni aspide nocentior, natura quam quasi stercus evomit, avaritia monstrum suscepit, immanis cupiditas pestem mulrarum civitatum auxit & enutrivit. *Cas. lib. 1. Spher. civit. c. 7.* in florentem aliquam & benè administratam Rempub. esse recipiendam, studiosè advocandam, lucri & quæstus gratiâ hospitium illis offerendum. Felix namq; est Resp. in qua non est Abraham, Nimrod & Naamam: Siquidem ex cohabitatione Judæorum magna pericula & scandala Christianis obveniunt, ut seditiones, qualis fuit Francofurtensis &c. seditiones, proditiones: cum ipsis solenne & quasi innatum omnia explorare, scrutari: qua in re mirè vafri sunt & versipelles. Unde also in ihren Gemüht vnd Herzen rechte Rundscharffer vnd Landsverrähter ja (welches es das höchste ist) unsers einigem Erlösers vnd Heylandes Jesu Christi vnd aller Bekenner seines Nammens öffentlich & vnd abgesagte Feind seind/ prout manifestè restatur die Chur Pfaltz Landtsordnung. tit. 8. §. von Juden/vers. Wann dann) periculum perfidiæ & perjurii, tænus de-
restandum animi suus &c. Imò in sua pertinacia & superstitione confirmantur,
clariq;

elatiq; sui securitate insolescunt, multum præcipites in Christianam reverentiam admittunt. *l. 14. C. de iud.* Subindè enim à nonnullis Judæis audiuntur jaëtabunda verba: Deus noster dat nobis gratiam coram Magiſtratibus Goyim, ut ſimus eos miramma noſtris ſchohad, id eſt, decipiamus & excæcemus noſtris muneribus. *Erneſt. Frid. Flag. p. 3. c. 4. Anton. Margarit. lib. de fid. Iudaor.* Accedit quod hæc Judæorum receptio in reformatione politica *Auguſt. anno 1530. rubr. von Juden vnd ihrem Bucher/2c. à Carolo V. videatur prohibita: Item nach dem im H. R. Reich Teuſcher Nation/Juden/die Buchern vnnnd nicht allein auff hohe Verſchreibungen/Bürgen vnd Vnderpfandt / ſondern auch auff raubliche vnnnd diebliche Güter leihen/durch ſolchen Bucher ſie/das gemein/ arm / nottürfftig / vnnvorsichtig Volck/ mehr dann niemandts genug rechnen kan/befchweren/ſämmerlich vnd hoch verderben: Setzen/ordnen/vnd wollen wir/das die Juden ſo Buchern/ von niemandt in dem H. Reich gehauſet / gehalten oder gehandhabt werden ſollen. Multè ergò minùs torridi lucri cauſâ invitandi erunt, cuius, licèt odor per ſe ſit bonus ex qualibet re, non tamen permittendum eſt malum, ut aliquid boni eveniat, quemadmodum in *Templ. Ezech. p. 313. Haſenref.* conqueritur, quod Judæi alicubi receptentur, tantùm, ut fortunis & ſanguine Chriſtianorum paſti, rursùs emungantur argento; ſervi que exiſtant pœnæ & filci, atque ſpongiæ ſaltem Magiſtratum eorum, qui illos tolerant, omniumq; prædæ & violentiæ expoſiti: Vide *der Statt Franckfurt Historien verlauff. p. 72. 73. & ſeq.* Prudentiſſimè igitur, *Chriſtoph. Ducis VVirtemb. reſponſum,* Judæorum receptionem ſuadentibus datum: Wann dieſe verfluchte Leute mir wolten Gelt vollauff geben/wolt ich ſie doch in meinem Fürſtenthumb / weil ſie an meinem Bruder vnd Erlöſer Jeſu Chriſto treuloß worden/ vnd öffentliche Zauberer ſeind/nicht leiden/prout allegat *ex arb. Iudic. Gilhauf. part. 1. c. 1. §. 1. Otto in diſſert. de jur. pub. c. 19. p. 669.* Quo cum Principe laudatiſſimo ſtatuiſimus, eos non eſſe recipiendos, eſſi jura hoc permittant, regaliùmque numero adſcribant, ut *tertus Aur. Bul. c. 9 §. 2. Verb. nec non Iudaos habere: Policen ordnung Carol. V. zu Augſpurg Anno 1548. tit. von Juden 2c. Verb. Setzen/ordnen/vnd wollen wir/Daß hinfüro niemandt Juden auffzunemmen oder zuhalten / geſtattet werden ſoll/dann den ſenigen die von vns vnd dem H. Reich Regalia haben / oder inſonderheit privilegiret ſein/ejuſdem tenoris eſt Ord. pol. refor. Francofurt. Maximil. II. Anno 1577. Vide Buxt. concluſione ad Aur. Bul. 29. Dn. Aruma. diſcur. 5. th. 6. Thom. Mich. de Iur. diſt. concl. 47. lit. B. Schönbor, lib. 5. pol. c. 16. Kizel. in diſcurſ. Academ. Gieß. de regali habendorum Iudaorum.* Verùm videtur hoc regale datum Electoribus & cæteris Principibus, non ut neceſſariò Judæos recipiant, ſed ne hac careant poteſtate & liberrimè fruantur voluntate, vel ſi commodum ſuæ Reipub. perſpexerint, recipere, ſin minùs, intermittere; nec non exindè patet, Judæorum receptionem eſſe periculoſam, cum tantùm regalia habentibus competat, ſcilicèt qui majori potentiâ eorum fraudes refrænare, & præcavere poſſint.*

Quid ſi ſemel recepti, poterunt ne expelli? an vice verſa jure tolerari? Hæc in quæſtione diſtinctè eſt procedendum: *De jure quidem Divino, Canonico & Civilis* Judæorum tolerantiam reſpectivè tollere non poſſumus, cum prædicta jura id velle & exigere videantur: imò contra injurias aliorum defendant: verùm haud aliter, quàm ſi aliqua conversionis aderit ſpes. *Oſea 3. v. 4. Rom. 11. v. 25. 26. Luc. 21. v. 34. Pſalm. 59. v. 12.* Non autem ſperamus de conversione eorum, niſi & Eccleſiaſticis & politicis conditionibus jam ponendis ſe inobedientes non geſiſſe, experiamur, quarum I. Judæi in Synagogis, vel etiam aliàs Chriſtum Deum & Salvator. in noſtrum maledictis non proſcindant, neque ritus, cæremonias, feſtivities, ſacra & ſolemnia ſumma, in contemptum Chriſtianæ religionis, fidei atque legis, peragant, atque ita, ne Chriſtianos eorumve religionem dicto factòve con. emuant, *ſent. eſt in c. eſſi Iudaos & c. Nonnullis de Iudaic. l. Iudaos C. eod. Hoc enim*

enim esset blasphemiam evomere, cuius crimen atrocissimum, omnéq; peccatum huic comparatum, levius est, hinc capitis statuta in perpetratores pœna. 1. Reg. 21. §. 3. No. 77. §. Ath. lib. 1. disc. c. 101. n. 31. & qui non divinæ Majestatis læsio vitam adimat: cum perduellionis pœna etiam ipsos tangat hæredes, jam gravius sanè multò æternam quàm temporalem lædere Majestatem. c. *Sergentiss. de hæres.* Vide *Benedi. de crescentiis im Rechlichen bedencken von der Juden Freyheit. p. 27.*

II. Uri Judæum ad Christianismum transire volentem prohibere, ita Christianum ad suam religionem traducere abstinere. l. 17. 18. C. de Iuda. III. Biblia in aliis linguis legant, impiis dogmatibus de mortalitate animarum ac reliquis traditionibus renuncient, libros manuscriptos veterum Hebræorum removeant, conciones nostras audiant & cum eruditis Christianis sæpè conferant. Quod tamen non indoctè à multis in dubium vocatur: *Num Iudæi cogendi, ut statuto diebus Verbum Dei purum in Templis Augustanorum vel Pontificiorum audiant?* Ubi distinguerem cum *Quir. Kubach. cent. 3. dec. ult. quest. illust. 8. p. 948.* inter suasionem, sive admonitionem, quæ Magistratui cuiuslibet competit. l. 3. C. de sum. trin. & coactionem, quæ scientiarum dominium inducit, quod soli Deo prudentissimè attribuit. *Stephan. Battori Rex Polon.* Pietatis enim ara armis inimica. *Lactant. c. secus Iudas de Iuda.* IV. Novas Synagogas non extruant. l. 18. §. 1. §. 2. C. de Iud. c. Iudæis. eodem. Hoc enim ipse abominatur Deus, uti testis est. *Zonar. lib. 3. hist. p. 22.* Quod Judæi Templum Hierosolymitanum ædificaturi divinitus impedirentur: Nam cum ad fundamenta jacienda terram effoderent, copiosus ignis è fossis erupisse perhibetur, & operarios combussisse, ut à structurâ desistere cogerentur. V. Lites & causas inter se non disceptent, & sic sibi jurisdictionem arrogent: sed secundum Magistratus politici præscriptas leges decenter & placidè vivant, easq; omnes juramento ipsis præscripto. *Recess. Imper. anno 1538 rubr. Form des Juden Eydtis. Ordin. Cam p. 1. tit. 86.* se sanctè inviolabiliterque observaturos, Magistratui promittant. Commodissimæ autem erunt leges politicæ. 1. quando sitis immodicarum usurarum restringitur. c. *cum sit. de Iudæis*, cuius vitii contagium subinde exorando describunt & Theologi & Jcti, ita ut in jure usurarii pro infamibus habeantur. l. 20. C. ex quibus causis infam. syrog. & usura sit lucrativa prædatio præter naturam, eò *Das ein Jüdischer Wucherer ein ganze Stadt vnd Land beschändt / ein Mörder aber vergreiff sich nur an einem oder wenig Personen.* *Author des Jüden spiegels p. 70.* Quemadmodum omnes perreptantes ipsemet vulnerantur, vel ad minimum lanâ spoliantur; ita simpliciores conversantes cum fœneratoribus, bonis suis exvuntur. *Herm. Lather. lib. 3. c. 23. de cens. n. 75.* ubi graviter & doctè: adhibe *Benedict. de crescent d. l. p. 19* & seq. 2. Si contractus illiiti ipsis interdiciuntur, nec obligationes nisi coram Magistratu loci & linguâ germanicâ conscribuntur. *Recess. Imper. 1551.* 3. Via ad publica officia inter Christianos, l. fin. C. de Iud. (ita ut non possint conducere veteigal. *Engelhardt. d. sp. de Iure veteig. §. 10. lit. B. Heint. Glock eadem de mater. §. 48. lit. d*) ad officia & negociationes honestiores omnis præcludatur, præsertim quæ ad cibaria & edulia immediatè spectant, ut lanionæ, propter suspicionem conspurationis & commaculationis: *Dann weil die Juden das Fleisch / wo die Andern nicht subtil außgemacht sein / nicht essen mögen / verkauffen sie die Hinder viertel den Christen / doch müssen sie ihre Kinder zuvor wol besudlen vnd berozgen / vnd sagen darzu / die GOTT sollen darvon freffen misa misthona das ist / vnheil same Kranckheiten vnd den gewissen todt.* *Ernest. Ferd. Iudæus baptiz. p. 2. c. ult.* sed potius ad servilia officia & servitia præstanda ad scindenda ligna, evehendum fimum, & alia opera rustica, sicut olim Gibeonitæ *Iosua 9. Ordin. polst. anno 1530. §. 1577 tit. 20. §.* Damit aber die Juden ihre Leibs nahrungs haben. Hinc non absolum judico illorum consiliū, rariori sententiæ iuberi, qui satagunt, relegandos esse Judæos ad loca

ad loca sterilia & deserta, ea, ut labore assiduo excolant, ne pane suo vescantur absque sudore vultus sui, & Christianos despiciant suam per pigritiam & otium, Satanæ pulvinar. Dann die Juden / ut verissimè scribit *Autor* des *Judenspiegels* p. 88. seind vns Christen zum Exempel vnd Warnung vor Augen gestellt / als Knecht vnd Leibeigene Leuth / vnd gar nicht / da wir die faulen Dieb vnd Schelmen / auß des gemeinen Nuzes / das ist auß gemeiner Burgerlicher vnd der Vnderthanen Nahrung / saurer Arbeit vnd Schweiß in ihren Knobloch stinckenten / vnd vor Gott verdampften Müßigang ernehren / vnd vns in hunger vnd kummer darben lassen solten. *Tractandi ergò juxta Lutherum, quem citat Christop. Helv. tom. 4. diss. Theol. Gieß. II p. 269.* Mann müsse ihnen das faule Schelmenbein auß dem Rücken vertreiben / Slegel / Aert / Käst in die Hände geben / vnd nicht hinder dem Ofen sitzen / Bieren braten / vnd der Christen noch darzu spotten lassen / daß sie wüßten sie weren in ellendi vnd gefängniß / aut prorsus exterminandi: Verùm tam miserè hodiè vivunt passim, ut Judæus quidam commonefactus de exilio tam diurno, ut agnosceret, Messiam venisse, jussit è cella sua afferri vinum generosissimum in vitro precioso, respondens, quale hoc est exilium. *Elias Schadans 3. Connubiū cum Christianis interdicatur. l. 6. C. de Iud. 4.* Ne Judæi immobilia quorūque titulo acquirant. *Vide Matthiassen von Schwabenburg / Im einfaltigen bedencken: wie sich Christliche Obrigkeit gegen die irrlauffende Judenschafft der Wohnung vnd anderer sachen halben / erzeigen soll. rat. 10. p. 14. 5.* Signo certo à Christianis dignoscantur, juxta *Recess. Imp. 1530.* Es soll sein ein gelber Ring an dem Rocke oder Kappen allenthalben vnderborgen. His si legibus & conditionibus obtemperantes Judæos vel esse vel fingere licet, cum *Theodohado Gothorum Rege* eos toleramus & patimur. Verùm quàm nil minùs vel fiat, vel fieri possit, & ratio & historia docet: siquidem Judæi hoc facientes Judaismum deponerent, cui maximè contraria videntur, prout ipsorum doctrina à Rabbiniis tradita passim testatur. Nam primam quod attinet cōditionem Theolog. Judæi à crimine læsæ, & respectivè, ulterius quomodo in illis est, lædendæ Majestatis, tam divinæ quàm humanæ, non sunt immunes.

Tàm diras enim execrationes, & nefarias blasphemias, tum in suis precibus, tum sermone quotidiano, & erga Christum, & Magistratum omnēsque Christianos evomunt, & religio & pietas Majestati divinæ debita nobis prohibet, ne omnes ponamus. Vocant autem Christum nefarium, maleficum hominem & præstigiatores. *Zonar. lib. 3. hist. p. 5.* Einen erhenckten Dieb am Galgen / Spurium, *Luth.* ad ejus nomen ter expuunt in terram dicentes, deleatur nomen ejus. *Luth.* quotidie orant his verbis: cùm illi adorent, invocent & celebrent vanitatem & stultitiam, & orent ad Deum, qui non potest salvare: ubi cabalisticè intelligunt Christum & Christianos. *Ernest. Ferd.* Mariam nominant hariam, id est, sterquilinum, *Munst.* Imperium Romanum regnum Edomiticum superbum, tyrannicum, Esau &c. Christianos salutant sched willkom / id est, diabolus te rapiat, *Vide prolixum harum criminatōnum catalogum, apud Helvicum, d. l. p. 256. & seqq.* ubi omnes autoritatibus probat: Ritus, cæremonias & alia solennia, quin non celebrent, ut & religionem Christianam contemnat, non est; ut mihi persuadeam, cum uti dixi illorum religio his sine subsistere nequeat. 2. Imò non modò Christianos ad Judaismum persuadent sæpius, eorūque liberos circumcidere solent, quod ex propria illorum confessione. *ab Helvico d. l. p. 270. allegata cognoscitur, adhibe Bened. de cresc. d. l. p. 33.* sed etiam occidere, quavis occasione se conjuratos Christiani nominis hostes declarantes, *Wesemb. in paratit. C. de Iud. n. 2. Sid. tr. D. Joh. Eckens anno 41. Ingolst. impress. Von der Juden Kinder mord / (Qui l. Cornel. mulctandus. l. 15. C. de Iud.)* Exemplum hujus rei est seditio mota Antiochæ à Judæis contra Christianos, quâ in plurimi Christianorum sunt occisi, ipsèque Patriarcha Anastasius, cujus cadaver in foro combustum, *Zonar. lib. 3. hist. p. 66. sub Imp. Phoca. Item sub*

Imperio Heraclii, cum Chosroes Palestinam subigeret & Hieros expugnaret, Iudæi nonaginta millia Christianorum commercatores peremerunt. *Idem d. l. p. 68. evolve Phil. Melancht. in Chron. Carion. lib. 3. p. 3. & omnino Dresser. in millen 5. p. 442.* ubi dicit sub Duce quodam Andrea, anno 114. post cæsos Græcos & Romanos, Iudæos non contentos fuisse cæde, sed humanis carnibus vesci cæpisse: occisorumque intestinis, stillante adhuc sanguine, tum pellibus obvolutos, multos per medium usque verticem dissecuisse, plures bestiis dilaniandos objecisse, alios inter se digladiari coegisse, ut ducenta & amplius hominum millia eo furore & armis Iudæorum interierint. *adhibe Camer. cent. 1. mediet. histor. c. 42.* Sanguine insuper Christiano variè uruntur, illoq; quosdam ad usus carere non posse dicuntur. Annuatim enim puerum præsertim feriis paschalibus immolant: quod factum esse anno 1216. in Angl. *testatur hist. Brittan. lib. 3. sub Heinr III p. 87.* Tertiæ conditioni expressè refragatur experientia, licet unica de civitate Avignon testetur *Io. doc. Sincer. in Itinerario Gallia p. 350.* quod ibi magnus Iudæorum sit numerus, qui Synagogam etiam suam habent, in qua quot septimanis à Monacho concio habetur (ea enim conditio hic morari volentibus præscripta) si forte quem converti obtingat. Nec non quintæ conditioni manifestè contrarios se gerunt, in praxi, quam fundant ex libro *Casidim Reschis Choma* nominato: prout latè & eleganter deducit *Bened. de Cresc. d. l. p. 31. Helvi. d. l. p. 269.* Quantum autem juramento à Iudæis exacto fidendum, id ipse ego aliquot centenorum florenorum dispendio expertus, cum eorum solutionem, amisso à que iis surrepto chyrographo, perjurio negassent. Causa verò Iudæorum perjurii hæc videtur esse, quod quotannis in die Expiationum recitent precationem, qua orent Deum, ut omnia perjuria, juramenta, datam fidem &c irrita esse jubeat, nec in fraudem Iudæo ulli cedere sinat, quæcunque totum per annum præstantur, idque fieri firmissimè sibi persuadent. Hujus precationis verba habet. *Helvi. d. l. p. 285. Bened. de Cresc. d. l. p. 30.* Politicas quod attinet leges supra positas maximè probarem, dummodo & executio & praxis ijs corresponderet. Nam de fraudibus fœneratorum verè dici potest, quod de Antæo fabulantur Poëtæ, Qui sicut quoties tellurem matrem cadens tangebatur, toties fortior insurgebat; Ita fraudes hæc quantò magis legibus & decretis Magistratuum reprimuntur, miras per artes rursus acrius oriuntur: *Lather. d. l. p. 1055. n. 42.* Et quantò amplius Christiana religio ab exactione compescitur usurarum, tantò gravius super his Iudæorū perfidia insolenscit, ita quod brevi tempore Christianorum exhauriant facultates. *consil. Lateranense 3. anno 1219. sub Innocent. III. Can. 67.* Sunt enim Iudæi voraces quasi corvi in Repub. & quasi lupi insatiabiles, quorum sitis non extinguitur, quorum hydrops nullis curatur herbis aut medicinis. *Cas. lib. 1. spher. crist. c. 6.* In summa, *Es können die Juden nit lassen/sich mit ihree angeborenen Waffen des Judenspiesses wider die Christen zu wehren.* Hoc cum ita sit, quætionem de facto ab eâ quæ est de jure secernimus cum Claris. Theologis in eodem Rathschlag dem H. Philippen Landgrafen zu Hessen geben/ ob die Juden vnder ihrer S. G. Land zu dulden / anno 21. *Cassel impressum.* Nam jura quidem & divina & humana largiuntur Iudæorum tolerantiam: facta verò illorum privilegia quæliacunque & de jure concessa & consuetudine inveterata, paulatim violant & immittunt, vel etiam abusu amittunt. *l. 10. C. d. t. nec ulla certa libertas atque sedes secundum divina oracula ipsis est relicta, Psalm. 109 v. 10.* sed tantùm ex gratia & indulgentia terras Christianorum Principum incolant. *c. 2. et si ext. de Iud. Petr. Theod. colleg. crimin. disp. 5. d. 1st. c. adque lubitum, præsertim imminente periculo, vel scandalo expelli, atque adeò etiam bonis dispoliari possunt. c. 3. c. 9. X. eod. Wesemb. d. l. n. 3. 4. Bened. de Cresc. p. 25. 31. & passim.* Idem testatur *Everb. Specthan. in suo dialógyuasi, Iudæorum, Thes. 20.* Eodem planè sensu interpretanda privilegia modernorum Imperatorum, ubi contrariis fundamentaliter respondet, *Bened. de Cresc.*

In seinem Bedencken per rot. § p. 25. his Verbis, Es müssen solche allein dahin verstan-
den werden/das man die Juden/wann sie sich sonst vnverweißlich halten/auf barm-
herzigkeit leiden vnd dulden / vnd wo sie allbereit weren / vnverschuldter sachen nicht
aufzreiben / oder sonst wider Recht beschehen soll. Et in contrarium expelli & po-
terunt & debent, (ne vitiorum participes reddamur. Nam qui hæc sciunt & tacen-
do vel sequendo probant & non revelant vel damnant, Majestatem lædere dicun-
tur graviter. *Benedict. de cresc. p. 28.*) Hinc *Molin. in tr. de usuris n. 581.* Principes
cum Iudæis colludentes vocat socios furum. Id quod etiam innuunt verba privi-
legii Carolini, Es sollhinsüro kein Jud von niemandt ze. ohne vnserer sonderbare er-
laubnuß nicht außgetriben oder entsetzet werden. Nec non per veri oppressionem &
falsi suggestionem sub & obreptitiè Imperatoribus ea sunt quasi extorta, quod
constat ex verbis Caroli: So sie auff trawen vnd guten glauben/vmb gebürlichen Ge-
winn außleihen / ut etiam alijs multis causis ejusmodi privilegia promoventibus,
quas cum cessare videamus, ipsa quoque jure cessabunt privilegia. Quis ergo non
dicat pientissimum Imper à Iudæis esse deceptum & spe lucri circumventum
(cum nullus offerat mercedem, qui petit consilium, ut Iudæi non possint fœnera-
ri: Nec quisquam reperitur qui munera Principibus offerat, ut Iudæos expellant.
Alexand. de novo consil. 200 & 201.) Wegen des Reichs anlagen vñ hülffen/der sie ge-
meiniglich etwas höhers oder weiters vnd schwerers belegt/vñ geschetzt zu werden/als
die Christen sich beklagen/quod historicè refutat *Benedict. de cresc. p. 35.* Et hoc maxi-
mè si esset, tamen non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona. Iudæi feruntur
propter lucrum; Christiani confratres expelluntur propter lucrum, quæ dissimili-
tudo? Ratione indigentium & pauperum toleratur consuetudo, quæ aliàs minimè
toleranda esset, *Coler. de process. execut. part. 1. c. 10 n. 64. Vid. Parthen. Litig. lib. 2. c.*
21. n. 26. Sic etiam Rudolphus II. Iudæis indulgit libertatem, Weilen sie solches in
glaubwürdigem schein / (verba literarum) Vnterthäniglich haben fürbringen lassen:
sub specie scil. veri, quàm autem apparens & fucata hæc sit veritas Iudæorum præ-
tensio, multæ jam nationes suo cum malo expertæ testantur. Ist also eine weidliche/
dicke / fette / wolgemäste vnd rechte Jüdische Wahrheit. Taceo, quod Imperator non
præsumatur, aliquid contra mandatum Dei, Naturam, Concilia, Canones, Lege &
Constitutiones Imperii facere: & hoc maximè si tentet, absque tamen effectu co-
nabitur: siquidem Constitutiones & Ordinationes politicæ supra allegatæ, unani-
mi statuum consensu promulgatæ, quibus specialis privilegiorum Imper. indultus
nihil derogabit; nec non collegium Camerale juxta constitutiones potiùs, quàm
singularia jura, & indulta pronunciat, *vide Cresc. p. 50. usq. ad finem.* Horum funda-
minum freii prisce Imperatores Vespasianus & Titus filius qui inter alias causas
etiam ob sænus Iudæorum substantiam non tantùm inquiri jusserunt: verùm et-
iam undecies centena millia Iudæorum, fame & gladio interimerunt, & alia cen-
tum millia captivorum, publicè vendiderunt, *Paul. Diac. lib. 9 hist. miscel. c. 2.* ut &
Hierosolymâ expugnatâ, tanta populi strages tum in Asia, tum in Africa secuta
est. conspirantibus finitimis omnibus, ad unius populi everfionem, ut gens illa Iud.
penitus interiisse crederetur: profectò cæforum numerus à Iosippo relatus superat
miriades triginta. *Bod. in meth. hist. p. 289.* Item in Anglia, anno 1216. cum qui-
dam è Iudæis pro 20. solidorum usura, plus denariis in septimanam duobus aufere-
bat, tumultum Londinenses excitarunt, impetùque in Iudæos facto, quos nancif-
ci potuerunt, occiderunt: punctòque temporis tantæ usuræ causa, Iudæi plus 500.
usura lucis ac vita privati *Histor Brittan. lib. 3 sub Heinr. III. Angl. Rege XV p. m.*
88. Ferdinandus Hispan. Rex anno 1491. Iudæos regno expulit, ut uno ferè tem-
pore 24000. Iudæor. ex Hispania profugerint, illisque seriò interdictum, ne aurum
margaritas aut uniones simul efferrent, sed mercium, pannorum, aut vini, simili-
mque commutatione easdem permutarent; edicto parere negligentibus in servi-

tutem vocatis *Paulus Wehner in Metamorph. Rerump. c. 5.* nihilominus deprehensi nonnulli, qui nummos in Asinorum elitellis & auribus deferebant: famaque fuit etiam quosdam seniores in lienibus & vetulas in membris (honore præfato refero) multas asportasse pecunias, tanquam in oculis. *Lucius Marinus Siculus lib. 19. de rebus Hisp. p. 964.* Vide etiam *Historiam in Chron. Hispan. Ioan. Vasæi sub anno 66* Sis è tota Marchia ita proscripti sunt & extrusi Iudæi anno 1510. ob scelera nefanda, ut sub pœna capitis omni eis reditu pariter interdictum sit. *Laur. Surius in comment. hist. p. 86* Simili modo in Electoratu Palatini Ducis ad Rhenum, Saxonie, Ducatu Brunsvicensi, nonnullisque aliis Romani imperii oppidis & ditionibus, Iudæi non tolerantur, sed jam dudum exules facti sunt, *Wehn. d. l.* quos Sereniss. Archidux Austriae Maximilianus, anno 1604. imitatus. *Keller. lib. 1. de offic. Jurid. polit. c. 15. nec non anno 1619. sub. 10. April. nova* docuerunt, duo millia & quingentos Iudæorum è Bajona de France esse bannifatos, eò quod unus ex iis hostiã sacrã impiè abusus, & quodq; *Laur. Surius in comment. hist. p. 552* Imò ipse Deus Iudæos expellit, cœlesti namque fulgore deleti 14000. & 70. *Petr. Gnodal. in lib. de sedis. rustic. p. 4.* ut & in Anglia, Dei permisso videntur trucidati: cum enim anno 1188. Iudæi prohiberentur regis interesse coronationi, hoc edicto ab uno transgresso, maxima Iudæorum orta est persecutio & cædes, ut ita 400. Iudæi sibi ipsis, de tempore & mortis genere constituentes, majores venas inciderint, atque una cum sanguine vitas etiam effuderint. *Histor. Brittan. lib. 3. sub Ricard. XIII. Angl. Rege p. m. 79. & seq.* Vide exempla prodigiosa, quæ in executione civium Francofurt. (quos seditiosos vocant) contigerunt, narrata ab *Autore deß Tricinij curse Francofurt. lit. C.* Et hæc de jure tum divino tum humano: Politicè si loquamur (id est quatenus Respub. consideratur absque religione) res salva est, dummodo pacatos agant subditos & absque scandalo vivant, satis hoc sensu concinnum, satis politum Camerarii iudicium part. 1. medit. hist. c. 58. politicèque illud placet Solimani Sultani responsum, cum à Muphti & Bassis admoneretur, ut Christianos & alios diversos ritus sequentes ad musulmannizandum cogeret, fortè ex fenestra in hortum variis floribus simul enatis decoratum, ex arce despicens, uno in loco diversi coloris flosculos monstravit, his verbis: *Quemadmodum ista varietas herbarum atque florum non solum nihil obest, sed mirificè oculos & sensus recreat, sic in Imperio meo diversa fide: & religio potius usui est, quàm oneri, modò pacatè vivant: ut & ratio hæc, quam ponit Idem c. 89. p. 415.* merè politica videtur, expellendo Iudæos Turcarum augeri potestatem: quod Christianus non curat, siquidem melius videtur cum pietate damnum, quàm impietate lucrum sentire: nam tolerantia Iudæorum quæ absque blasphemia & scandalo, ut dixi, non abest, nos criminum & scelerum eorum participes reddit: à quibus tamen abhorreere debeamus, cum è contra potius honorem Dei ardentissimè vindicare teneamur. *Arg. can. non invenitur. 23 q. 4. & can. Imp. 11 q. 4. adhibe Crescent. de l. p. 28.* Tolerantiam insequitur defensio, quam improbamus ex reformatione Augustana 1530. *Das auch dieselben weder Fried oder Gelyndt haben / vnd ihnen an keinen Gerichten geholffen werde / in justa scil. si causa & præsertim fœneratoria. vide Helv. p. 275.* aliàs si ratio tolerantie adest, aderit quoque ratio defensionis: ita tamen ut servi servorum manent, nec ulla ijs rærogativa concedatur, præ Christiano vel vilissimo, nimirumque defendantur. *Dann es gewiß die höchste vnbilligkeit das omb eines vndackbaren Juden willen / wegen Geldschulden zc. die Christen gestöcket / geplöcket vnd geplaget werden / dann sie seind den Christen vnterworffen wegen der Sünde / welche sie an dem warhafften Nebia begangen / in welcher / so sie halbstarrig fortfahren die Christen zu verfolgen / werden sie widerumb in verdiente Dienstbarkeit gesetzt. Matth. von Schwan. im einfältigen Bedencken von den Juden. rar. 8. p. 13.* quomodo magnus Ambros. reprehendit Theodosium Imperatorem Mediol. Eccles. ingredientem eò quod

quod cives Constantinop. ob crematam synagogam ad refundendos sumptus & licentiam instaurandi damnaret his verbis: Cur Imperator, eum qui te ex privato Regem fecit, suo grege tibi commisso, qui caput tuum squalidum diademate exornavit, tu contumelios afficis: eos, à quibus ille rejicitur, iis præferendo, à quibus alitur, vi etiam illatâ ut in media urbe in qua Christus colitur, & crux adoratur, synagogam Christi interfectores ædificent? ea reprehensione verecundatus Imperator: Numquid, inquit, Episcopo in Repub. benè constituta plebi concedenda est, quidvis temerè & impudenter audendi licentia? At ne illud quidem inquit D. Ambros. concedendum est, ut Iudæi in medio Christianæ urbis Synagogas habeant, & blasphemias precibus piorum aures obtundant. Ne verò istud decreveris Sanctis. Imper. His lenitus Theodosius, Byzantiis remittit mulctam, & Iudæos intra urbem regiam habere Synagogam vetuit. Zonar. lib 3. hist. p 30. Rebus itaq; sic stantibus, decernimus, Iudæos neq; recipiendos, neq; tolerandos, neq; defendendos; non tam quod sint Iudæi, quàm potius quòd sint seditiosi & mali. Omnes insuper Sabbathum tam arctè & strictè colentes, nostrum tangat votum, optamus, ut eandem deportent mercedem, quam anno 1216. in Anglia unus ex impiis Iudæis consecutus, qui cùm per ferias suas in cellam familiarem fortè esset delapsus, de se supplicium non irridiculè sumpsit: Illuc enim delapsus homo sanctus, eodem se die extrahi superstitione adductus pati noluit, Christiani, ut par inepto referrent, postridiè (quod Christian. Sabbathum fuit) hominem itidem eximi non siverunt. Per eundem igitur die, cum salutatam venissent, miser inedia, frigore, odore exanimatus est. *H. stor. Britt. lib 3. p 87. Cumq; rythm. Matthiassen von Schwannenburg in seinem Bedencken / sub fine concludimus:*

Ists recht das man die Dieb thut fangen
 Vnd an den stechten Galgen hangen/
 Do sie doch oft eins andern Gut
 Zu stehlen / zwingt die groß Armut?
 Warumb solln dann willkommen sein/
 Die Juden irgends in ein Gemein/
 Vnd finden da Freyheit vnd Schutz/
 Als wann sie brechten mechtigen Muth:
 Welche Thun doch ist nur Dieberer/
 Verdampfer Bucher vnd Schinderer.

Darumb wünscht der *Autor* des *tricinij cursi Francofurtiani* sub fin. recht;

Das alls vnglück Gott gnädig wendt/
 Die Juden sind allsamt verblendt/
 Ach das sie doch würden geschändt/
 Vnd ihnen tãm ein schnddes Endt.

Hiscæ iudicium aliorum melius de difficili hac controversiâ sentientium, minimè suspensum volumus, sed meliora edocti, meliora sequemur.

A D F E C T U S

Quo

PROSEQUUNTUR Dn. RESPONDENTEM, FAUTORES
ET AMICI.

I.

Quod numeras à te multo confecta labore,
Ut profis vitæ, firmata longa via:
Cognita quòd proprio experimento apodemica tractas
Themata: quodq₃ eadem, pulpita docta premens,
Doctè propugnas: meritò patriæq₃ tibiq₃
Gratulor. hinc surgit namq₃ utriusq₃ decus.

Matthias Bernegger.

II.

Proh humiles animas, nec vitæ lumine dignas,
Queis post Fornacem consenuisse placet?
Tu quia materno jam dudum lacte relicto,
Et patriis pomis, extera Regna petis:
Quò magis in Mundo nunc hîc nunc hospes es illic:
Hoc magis ipse tibi Patria Mundus erit.

F.

M. Iohannes Paulus Crusius,
Pr. Cl. Pr. & P. L.

III.

Spectatum multus, mercatum paucior hospes
Advenit emporium; rarus utrumq₃ facit.
Rarus utrumque facis: perlustrans urbium Athenas,
Mercaris prudens civica fata foris.
Has si mercatum merces perrexeris, olim
Spectatum veniet plurimus orbe cliens.

Amicitia gr. F.
M. Blasius Eggen Argent.

Copia

IV.

Copia terrigenam cumulet sibi magna caducas
 Divitias quamvis (ò malefida cohors)
 Atq; tenere soli quam plurima jugera culti
 Pectore solito nocte dieq; petat:
 Pars hominum procuret equos saltusve ferarum
 Lustret, cui lepus est præda benigna & aper:
 Parti etsi volupe est luxu sua tempora vite
 Perdere, & evacuat pocula plena mero:
 Tu tamen invigilans studiis cane pejus & angue
 Otia fugisti languida, Clare Gruber
 Scis etenim, quacumq; tenentur in æthere mundi,
 Cuncta quod exigua sint peritura morâ.
 Imperio telisq; feris sint subdita Lethi
 Singula, at aeterna Gloria Laus & Honor.
 Omne fluens studiis fama est mansura per ævum, hæc
 Perpetua mortuis nescia fama manet.
 Hinc jam conscendens cathedram, Grubere, sophorum
 Objectus solvis suaviter arte strophas
 Abdita multarum pandis penetralia rerum,
 Ac breviter tollis vincula nexa, docens:
 Quid peregrinarum regionum cernere mores
 Profit, quid linguas addidicisse juvet.
 Ergo Tibi gratulor summo hoc de munere Phœbi,
 In Te quod tester, quæ mea mens, quis amor.
 Et precor, ut Summus fortunet cæpta Jehova,
 Ut patrio valeas utilis esse solo.
 Quo Te cunq; citat virtus tua fervida, perge
 Perge nec aggressâ digrediâre viâ.
 Cum primis verò speciosa volumina juris
 Sacra tracta cum pietate sacra,
 Quæ quippe est accepta polo & venerabilis orbi,
 Ac sine qua nullum gloria pondus habet.

M. Eustachius Meyer Med. Sc.

V.

Fine hoc lustrasti terras, variasq; per Vrbes
 Transisti, ut possis optima ferre domum.
 Fine hoc jam solers studium tu suscipis ingens,
 Ut possis alijs quod dare ferre domum.

Georgius Gumpelzhaimer
 Lynz. Austr.

F I N I S

